

ÖRÖKSÉG

2009. DECEMBER
XIII. ÉVFOLYAM
12. SZÁM

M Ű E M L É K ■ R É G É S Z E T ■ M Ű T Á R G Y

A KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGVÉDELMI HIVATAL TÁJÉKOZTATÓ FOLYÓIRATA ■ WWW.KOH.HU

TARTALOM

JEGYZET

- Olvasóink figyelmébe! 2
Fiatal művészettörténészek konferenciája 2

FÓRUM

- Az infrastruktúra, mint a történeti,
települési táj szerves része /Molnár László 3
Utcahossz, avagy... /Nagy Zoltán 6
Az én Budapestem /Finta József 9
Kastély-közkinccsprogramba
illeszkedő két kastély /Bugár-Mészáros Károly 10

MŰHELY

- A Divatcsarnok felújítása /Tahi Tóth Ilona 12
MNG Hírek 14
Szentháromság-szobor Jánoshalmán
/Malustyik Mariann 15

ABLAK

- A nagykárolyi Kalazanci Szent József
piarista templom /Bara Júlia 16
Ahol a jelszavaknak már nincs
varázserejük: Bánlak /Gurzó K. Enikő 18

MAGYAR TÜKÖR

- Kegyeleti Konferencia 20
Sokszíni műemlékvedelem /Turok Margit 21
A Szekszárdi Vármegyeházban folytatott
próbafeltárások eredményei
/Kárpáti Zoltán – Petkes Zsolt 22
Furu Kalotaszége /Balassa M. Iván 23
Krizsán és Somogyi Balaton-felvidéke 24

MAGYAR MŰLT

- Esztergom, Víziváros falai /Nagy Levente 25

PRO MEMORIA

- Fiatalokból álló
műemlékvédelmi szervezet született 27

Tisztelt Olvasó!

E számunk szerzői:

BALASSA M. IVÁN *néprajzkutató*
 BARA JÚLIA *művészettörténész,*
PbD hallg., BBTE, Kolozsvár
 BUGÁR MÉSZÁROS KÁROLY *építész, ig.*
 KÖH, Magyar Építészeti Múzeum
 FINTA JÓZSEF dr., *építész, akadémikus*
 A Finta és Társai építésziroda vezetője
 GURZÓ K. ENIKŐ *újságíró, muzeológus,*
 Temesvár
 KASZÁNÉ SZENDREI JÚLIA
főszervez. helyettes, NEKB
 KÁRPÁTI ZOLTÁN *régész,*
 K.Ö.Sz., irodavezető
 MALUSTYIK MARIANN *Egy. hallg.,*
 ELTE, Budapest
 MOLNÁR LÁSZLÓ *igazgató,*
 FÖMTERV'TT Zrt. Budapest
 NAGY LEVENTE dr., *régész, KÖH*
 NAGY ZOLTÁN *újságíró,*
 KÖH, ÖRÖKSÉG
 PETKES ZSOLT *régész,*
 K.Ö.Sz.
 TAHI TÓTH ILONA *építész,*
műemlék-felügyelő, KÖH
 TUROK MARGIT *művészettörténész,*
 KÖH, Műtárgyfelügyeleti Iroda

A technikai fejlődés ma már lehetővé teszi, a takarékos gazdálkodás pedig megköveteli, hogy a 2010-ben 14. évfolyamába lépő ÖRÖKSÉG (korábban előbb MŰEMLEKLAP, majd ÖRÖKSÉGVÉDELEM) on-line, PDF-formátumban legyen elérhető. A változatlanul 28 belső oldalon, 4 oldalas borítóval, változatlan tipográfiával és rovatokkal készülő lap *letölthető és kinyomtatható módon* lesz hozzáférhető a KÖH honlapjáról. Azok számára, akik színes nyomtatóval kívánják vagy tudják kinyomtatni a lapot, végre színes képekkel is szolgálhatunk. Az Archívumban elérhető lesz több évfolyam PDF-formátumú, ugyancsak letölthető változata is. Tekintettel arra, hogy az elektronikus megjelenés szélesebb körben teszi elérhetővé a folyóiratot, nő(het) a lap olvasótábora, s ebben a formában könnyebben, gyorsabban elégtethetjük ki az új érdeklődők igényét is.

Ami eddig kézbesítés volt, az 2010 januárjától azt jelenti, hogy minden hónapban e-mailben küldött linkkel emlékeztetjük a regisztráltakat: megjelent a legfrissebb szám. E linke kattintva azonnal ehhez a számmal jutnak, de ennek elolvasása után tovább olvashatnak, böngészhetnek a régebbi számok között is.

Kérjük, mielőbb küldje el azt az e-mail címet, amelyre *januártól kezdve várja a fenti linket* az alábbi e-mailre: orokseg-lap@koh.hu. És kérjük, erről a változásról tájékoztassa ismerőseit, barátait, mindazokat, akiről tudja vagy gondolja, hogy érdeklődnek a műemlékvédelem, régészet, műtárgyvédelem hírei, eseményei és tudnivalói iránt. Az ő jelentkezésüket is várjuk és örömmel vesszük.

Nem állítjuk, hogy nem fog hiányozni nekünk a nyomtatott forma, sőt, azt sem, hogy egyszer s mindenkorra lemondtunk arról, hogy egyszer visszatérhetünk majd ehhez (is). Most azonban a gazdasági megfontolások és kényszerek, meg az információs technika fejlődése együtt ebbe az új irányba terel bennünket. Mindez azonban egy dolgon nem változtat. Továbbra is arra törekszünk, hogy naprakészen, informatívan, érdekesen, és a KÖH, az örökségvédelem szakmai céljaival, szándékaival összhangban szerkesszük a lapot. Várjuk mielőbbi jelentkezésüket a orokseg-lap@koh.hu e-mail címen!

Az ÖRÖKSÉG kiadója, szerkesztő bizottsága és főszerkesztője

ÖRÖKSÉG

A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal tájékoztatója – ISSN 1786-7894

Felélős kiadó: dr. Mezős Tamás elnök.
Szerkesztőbizottság: Balászik Tamás,
 Bálint Marianna, Bugár-Mészáros Károly,
 Deák Ildikó, dr. Deme Péter (elnök),
 dr. Durczy Zsuzsanna,
 Farbakyné Deklava Lilla, Hack Róbert,
 Nagy Gábor, Nagy Levente,
 Özvegy Györgyi, Róna Katalin,
 Turok Margit.

Alapító-főszerkesztő: Nagy Zoltán

A szerkesztőség címe:

1014 Budapest, Szentháromság tér 6.

Telefon: 224-5281, fax: 224-5282,

e-mail: orokseg@koh.hu

Laptervező: Lelkes Design Bt.,

e-mail: lelkes.peter@t-online.hu

Nyomdai kivitelezés: Mester Nyomda Kft.

Telefon: 455-5050

Fiatal művészettörténészek konferenciája

Idén november 27-28-a között ezúttal már második alkalommal rendezték meg a Fiatal Művészettörténészek Konferenciáját. Az első ízben az Entz Géza Művelődéstörténeti Alapítvány jóvoltából szervezett, 2007 novemberében Marosvásárhelyen megtartott rendezvényhez idén csatlakozott a CenrtArt Egyesület, így az esemény konferenciasorozattá bővült. A remények szerint hagyományteremtő, kétévente váltott helyszínén (Kolozsvár-Budapest) megrendezésre kerülő rendezvénysorozat elsősorban a fiatal művészettörténész kutatók (és végzős hallgatók) szakmai fóruma kíván lenni.

A konferenciát az ELTE BTK A épületének, kari tanácstermében *dr. Dezső Tamás*, az ELTE dékánja nyitotta meg, majd *dr. Bibó István* művészettörténész köszöntötte a népes hallgatóságot. Ezt követően kezdődtek meg az előadások, melyeknek absztraktját, valamint teremszámát, illetve a beszámolóik időpontjait minden vendég megkapta. Az idei kétnapos konferencia ugyanis közel 50 előadói sorozattal fel, s miután ez jelentősen felülmúlta a várakozásokat, ezért a negyedórás beszámolókat párhuzamosan, két külön teremben tartották. Az így kialakult két szekció kutatói a romanikától a barokkig, illetve a 19. századtól egészen a kortárs művészetig kalauzolták a szép számú megjelentet. A hagyományoknak megfelelően a konferenciáról tanulmánykötet is megjelenik, mely az előadásokat, valamint más, az idei rendezvénysorozatból kiharadt kutatásokat is tartalmazni fogja. Az eseményt a Doktoranduszok Országos Szövetsége és az ELTE Rektori Hivatala támogatta. (SzM)

Az infrastruktúra, mint a történeti, települési táj szerves része

A közlekedés „fejlődése“

„...a politikai döntéshozók többsége, de gyakran a közlekedési szakemberek is, anakronisztikus módon a közlekedéstől még mindig a régi időkre jellemző hatásmechanizmust várnák el, holott a jelen már egészen másról szól és tulajdonképpen ma már a jövő helyzetnek megfelelően kellene tervezni.“

(Erdősi Ferenc)

MOLNÁR LÁSZLÓ

A helyzet közlekedési technikákban az elmúlt másfél száz évben bekövetkezett fejlődés fokozatosan lebontotta a távolság korlátait, a legutóbbi másfél évtized kommunikációs robbanása pedig a napi üzleti, gazdasági együttműködést a globális világ szintjére emelte. A változások dinamizmusa különösen a legutóbbi időkben nagy. Mint ahogy a világ fejlődéstörténetének évmillióiból az ember története csupán a legutolsó néhány ezer esztendő, úgy az emberiség történetének évezredeiből a közlekedés technikalizáltságának térhódítása sem több, mint egy tucat évtized a legutóbbi évszázadokból.

Az 1800-as évek elején a közlekedés sebessége még alig különbözik az ókori Róma közlekedésének sebességétől. A 19. század második fele azonban már a megtalált technika, a gőzgép, a vaspálya és a vasút korszaka, a 20. század pedig a megtalált energiáé, az olajé, az autóé majd a repülőgépe.

A 20. században, még döntően a közlekedés mennyiségének és sebességének növekedése formálta a napi kapcsolati teret, de az ezredfordulón már az informatika által kiterjesztett virtuális tér fizikai követésének kényszere alakítja a közlekedés mennyiségét és sebességét. A Föld népességének elmúlt ötven évben történő megkétszereződése önmagában is az erőforrásokkal való takarékosagra kellene, hogy figyelmeztessen. Ezzel szemben, ugyanezen idő alatt az energiahordozók, az olaj, az elektromos áram fogyasztása meghatszorosodott, egységnyi népességnövekedésre 3 egységnyi energiafelhasználás esett. A Föld szegényebb zónáiban a megélhetésért folytatott napi küzdelem, gazdagabb zónáiban a fogyasztás öngerjesztett pazarlása éli fel az erőforrásokat, terheli a környezetet és veszélyezteti a világ fejlődésének fenntarthatóságát. Rióból, Kyotón át Johannesburgba kellett a politikusok útjának vezetnie, hogy 15 évvel az első figyelmeztetések után, a veszélyek, természeti csapások sűrűsödésének időszakában a világ legnagyobb gazdasági erejének távolságtartása ellenére legalább a megállapodás szintjén egyezsége jussanak a klímaváltozást okozó káros anyagok kibocsátásának korlátozásáról.

A közlekedési rendszerek fejlődési irányát mindig az energiahordozók és a rájuk épülő technológiák változásai szabták meg. A folyami hajózást a gőz, a vasút korszakát a szén, az autó elterjedését az olaj térhódítása jellemezte. A folyami hajózás és a viszonylag kedvező energia felhasználású vasút napjainkra a világon csaknem mindenütt veszít súlyából, miközben a kapcsolatok növekvő távolsága

miatt a legdinamikusabban bővülő ágazat, a rendkívül nagy energiaigényű légi közlekedés. A személygépkocsik energiafelhasználása azért áll az első helyen, mert minden addigi motorizált eszközzel szemben megteremtette az egyéni használat, a mennyiség korlátlanosságának lehetőségét. A világban a ma közlekedő 630 millió gépkocsi felelős a közlekedésből származó széndioxid kibocsátás mintegy 75%-ért. Az Egészségügyi Világszervezet (WHO) egy felmérése szerint, a nyugat-európai országokban a járművektől származó szennyeződések miatt kétszer annyian halnak meg idő előtt, mint baleset következtében. A személygépkocsi közlekedés következményei különösen a nagyvárosok helyzetét teszi kritikusá. A városok felelősek a világ energiafelhasználásának 75%-ért és ebből az értékéből a közlekedés jócskán kiveszi részét. „A városi közlekedés számlájára írható az éghajlatváltozást okozó széndioxid kibocsátás 40%-a, továbbá olyan, a városlakók egészségét károsító szennyező anyagok kibocsátása, mint az ózonkoncentráció csúcscértékeit elsősorban okozó nitrogén-dioxidok és a nem szabályozott mikrorészecskék“ (Európai közlekedéspolitikai 2010-ig).

A városokban és környékükön a napjainkban zajló folyamatok, a szuburbanizáció, a kereskedelmi létesítmények és lakóterületek szétterülő fejlődése, az életvitelben és munkavégzésben bekövetkező változások, mind a személygépkocsi használat igényét erősítik. A motorizáció és a zsúfoltság, ezzel együtt a fajlagos energiafelhasználás és káros anyag kibocsátás pedig egyre nő.

„A motorizált közlekedés serdülő évei“

Budapest, Blaha Lujza tér – akkor még egyensúlyban

„Érezd jól magad, amíg közlekedsz!”
Madrid, Atosba pályaudvar

Hazai viszonyok

Különösen súlyos a városok közlekedési-környezeti helyzete a volt keleti tömb országaiában. Az okok jórészt történelmi eredetűek. A hazai városok belső területeinek szerkezete akkor alakult ki, amikor még nem volt autó. A városok terjeszkedési korszaka, a külső lakótelepek megépítése pedig arra az időszakra esett, amikor nem volt kívánatos az autó. Ez az időszak a 20. század második fele, a „6 évig várj egy Trabantra” korszaka volt. A keleti tömb nagyvárosaiban a motorizációs robbanás a 20. század utolsó évtizedeitől olyan korszakban következett be, amikor a megnövekedett személygépkocsi forgalom közlekedésfejlesztésekkel való követésének útjában az ország gazdasági helyzete, a romló pénzügyi egyensúly és a növekvő forráshiány állt. A közlekedési igények és a lehetőségek közötti feszültségeket Magyarországon is tovább növeli, hogy életvitelünk változásaiból eredően egyre nőnek

Gyalogos és vil-
lamos jól megfér
együtt
Debrecen újjáfor-
mált főtere

helyváltoztatási igényeink is. Erre a felfokozott mobilitásra városaink felkészületlenek. A közúti forgalom döntő része az autónélküliség időszakában kialakult történelmi városmagok utcahálózatán bonyolódik, miközben a tömegközlekedési szolgáltatások színvonala és kapacitása csökken.

Ha a növekvő mobilitásnak a fenntarthatóság keretei között kívánunk megfelelni, akkor városaink közlekedésének 15-20 év alatt olyan evolúciós folyamatokon kellene átesnie, mint amelyen a hazainál jóval gazdagabb nyugat-európai városok 60-70 év alatt estek át.

A magyar nagyvárosok jócskán elmaradva az európai átlagtól ma még a motorizáltság és a közúti forgalom növekedésének korszakát éljük úgy, hogy ehhez nem épült ki a szükségesnek tekinthető közúti infrastruktúra, intelligens technikák nem segítik a mobilitási folyamatokat, a közösségi közlekedés térvesztése, állapotának romlása nem állt meg, a közlekedést irányító intézményi háttér pedig zavarokkal küzd.

Korunk kibívásai

A dinamika, a kapcsolat, a globális hálóban való részvétel egyik eleme, okozója és kárvallottja a közlekedés. A közlekedés fejlődése tette lehetővé a gazdasági cselekvések intenzitásának és területi kiterjedtségének növekedését, hogy aztán a növekedés egy pontján „interakciók hasadásával” berobbanó informatika, kapcsolati erejének időbeni és területi korlátlanúságával a fizikai, biológiai elérhetőséget kényszerít, de reménytelen versenyhelyzetbe hozza. De mi történik, ha erre a felfokozott mobilitásra alkalmatlan a lokalitás időszakában kifejlődött város közlekedése? Ha ezért, a mobilitási adottságokat jóval meghaladó kereslet feszültségei szétverik a régi struktúrákat, rombolják a környezetet és gátolják a jobb életminőséget? Akkor tiltsuk, fojtuk, vagy fejlesszük? Befolyásolhatja-e a közlekedés

önmagában az összetett folyamatokat? Lehet-e a nagysebességű vasutak idején a kerékpáros közlekedést előtérbe helyezni?

Önmagában nem lehet. A fojtás feladata vagy kényszere nem lehet csak a közlekedés felelőssége. Különösen, ha ehhez kellő eszköztár sincs. De lehet egy komplex beavatkozási struktúra részeként, ha megfelelő eszköztárral van felszerelve, lehet egy komplex nemzeti stratégia, város- és területi politika, szociális, művelődési kultúra részeként.

Akkor hát mi tehát a teendő? Mi jelenti ma a progresszivitást e közlekedési-közterületi-közéleti helyzetben? Súlyos hiány a kooperáció, a konszenzus hiánya. A partnerség megteremtése ma a progressziónál talán legfontosabb feltétele.

A lokális folyamatok (növekvő zsúfoltság, romló városi környezet és életminőség) és a globális folyamatok (klímaváltozás aggasztó hatásai, EU energiapolitikai széndioxid kibocsátás csökkentési céljai) egyaránt az *egyéni közlekedés költségeinek növelését, szabadságának csökkentését vetítik elő*. A várható szabályozások fokozhatják a közforgalmú közlekedés iránti keresletet. Ezért a közlekedési koncepcióknak az integrált rendszeren belül kiemelten kell kezelnie a közforgalmú közlekedést.

A korábbinál nyitottabban és igényesebben kell a városi közlekedés rendszeréhez és létesítményeihez nyúlni. „Érezd jól magad, amíg közlekedsz” szól az üzenete a korszerű közösségi közlekedés eszköztárának. Sztár építészek sora szállt be közlekedési létesítmények tervezésébe Európa nagyvárosaiban (lásd Berlin, Madrid, Bilbao, Párizs stb. példáit). Szinte új szakmává vált, a közlekedési létesítmények minőségi, esztétikus, a kellemes környezetet megteremtő tervezése. A koncepcióváltásnak Budapesten is az igényességet és a minőséget kell előtérbe helyezni.

Az utast kevésbé érdekli, hogy önmagában egy jó minőségű vonal, legyen az akár villamos, vagy metró, ha a folyamat, ameddig a vonalhoz vagy végcéljáiig eljut, számára hátrányos. A közösségi közlekedés térnyeréséhez a *teljes utazási láncot kell megtervezni* és annak minden egyes elemét vonzóvá kell tenni. Elég az utazási lánc egyetlen elemét elrontani, s a várt hatás elmarad, az utas az autót választja. (A garázsban hagyott autó, az utca, mint igényes gyaloglási környezet, a fedett, védett megálló, a pontosan, tervezhetően érkező jármű, annak tiszta, esztétikus belseje, a biztosított ülőhely, a szolgáltatásokat és minőséget nyújtó átszállóhely együttesen képesek csak alternatívát kínálni az autóhasználattal szemben.)

A sikeres közlekedéspolitika érvényesítéséhez, a közlekedésért felelős szervezetek és személyek részéről is offenzívabb társadalmi magatartás szükséges. A közlekedéstervezésnek, a mobilizációs, motorizációs tendenciák követésére épített passzív, reprodukciós módszerről át kell térnie a mobilizációs tendenciák, területi folyamatok befolyásolására épített aktív produktív módszerre.

Olyan hálózatot kell tervezni, amelyik alkalmas a területi mobilizációs folyamatok alakítására, a közösségi közlekedés térnyerésére. A hálózatfejlesztést minden esetben rendszerfejlesztésnek kell tekinteni. A mobilizáció intelligenssé akkor válik, ha folyamataiban a spontaneitást a tudatosság, a tervezhetőség váltja fel. Ehhez egyfelől szükséges a technikai, telematikai, információs eszközök széleskörű alkalmazása, másfelől – és ez a fontosabb! – szükséges a tervező, döntő, működtető és használó ember megváltozott hozzáállása. Csodáljuk a múlt

fantasztikus alkotásait és legfeljebb véletlenül botlunk bele a mögöttes valóba, hogy milyen gyötrelmek, drámák kísérték a mű létrejöttét. Kit érdekel ma már? A lényeg, ami megmaradt a jövőnek. Az pedig a végtermék. Csodáljuk a jelen nagyszerű alkotásait kicsiben és nagyban Európa városaiban, s nem értjük. Ők miért igen, s mi miért nem? Csak látszólag igazol a könnyű, de hamis válasz, hogy hát a pénz...Az igazi ok az ember és a folyamatminőség. Az emberi alkotásvágnak teret adó folyamatminőség és a folyamat akadályait átlépni képes emberminőség.

Annak az *emberminőségnek* (minőségi szakembernek, elhivatott mérnöknek és döntéshozó politikusnak) a mainál nagyobb térnyerése, amelyiknek létszükséglete, hogy érezze munkája felelősségét és hatását a távolabbi jövőre. Ez ma egy igazi kihívás. Az integráció bennünk kezdődik, nem az EU csatlakozási dokumentumokban. A technika módszereinek alkalmazása csak akkor lehet hatékony, ha nyitottak vagyunk az egyéni érdek s a közösségi érdek harmonizációjára, az együttműködés feltételeinek megteremtésére. ■

„Torlódás, idő- és energiapazarlás”
Reggeli
belyzetkép
a főváros egyik
bevezető útvonalán

Fotók:
Molnár László

„Autómentesítés”
Budapest, Váci
utca

Utcahossz, avagy ...ha végig megyek rajtad én...

NAGY ZOLTÁN

Amit itt s a következő oldalakon lát a kedves olvasó, az a főváros egyik leghangsúlyosabb utcájának, a Belváros központjának a Kossuth Lajos utcának majdnem teljes egyik oldala. A city. Az ország kirakata. Erről a mára sajnos kültelki szintre lepusztult belvárosi főutcáról készítette két tervezőgrafikus, *Csordás Zoltán* és *Fodor Gergely* ezt a nem csekély tanulással járó szellemes fotomontázst. Szellemes és elegáns is egyúttal, mert nem százezer átépítéskről vizionál, hanem azt mutatja meg, hogy némi jóakarattal mivé lenne átalakítható ez az utca. Látványosan érzékelteti a képsorozat azt a folyamatot, amelynek Budapest belvárosa áldozatául esett. A távlatos elképzelések hiánya, az ötlettelenség, a történelmi negyed(ek) üzleteit kiürítő plázásodás mára odavezetett, hogy egy idetévedő külföldi számára nehezen derül ki, hogy a city *legcitybbjében* jár, az ország fővárosának szívében, gazdasági, kulturális központjában, ahol az élet zajlik.

Zajlik?

Itt nincsenek a fővárost reprezentáló utcára kinyíló kávézók, éttermek, de hova is ülne ki a vendég? A fáatlan, barátságatlan járdára, az éjjel-nappal hőmpölygő forgalom tözsomszédságába s nyelné a füstöt meg a port? Ez nem több mint egy utca, ahol nincsenek exkluzív üzletek, csak – kevés kivétellel – kopott, alkalmi boltok. A millennium korára csillogóvá szépült hajdani Hatvani utcából, s a folytatásaként egykor ugyancsak elegáns Rákóczi útból eltűnt Budapest finoman pikáns arca. Mára kietlen, minden belvárosi intimitást nélkülöző közlekedési tengellyé silányult a Kossuth Lajos utca, s kopott üzleteivel még csak nem is emlékeztet a háború előtti cityre. Aki most azt hiszi, hogy ez nosztalgia, az téved. Az újra felosztott (visszaosztott?) Európában kőkemény politikai kérdések Magyarország fővárosának gazdasági, kulturális, társadalmat is szervezni képes helye és szerepe. Európa számos országával szemben Magyarország egyközpontú ország. Budapestnek még a Monarchia idején is kitüntetett szerepe volt, s ma, Trianon után sokkal inkább az. Éppen ezért fontos, hogy milyen lesz a főváros arca, hogyan, milyen mértékben válnak valóra kulturális és gazdasági lehetőségei. Csatlako-

zásunk az Európai Unióhoz olyan *lehetőségeket* hoz magában, melyekkel a fővárosnak (is) élnie kell. Erről a lehetséges átalakulásról, és a városrégióivá növekvő Budapestről, a kreatív városról, a „határtalan Budapestről” szólt a Studio Metropolitana vállalkozása, amikor a főváros újrapozicionálását fogalmazta meg. Kiindulópontjuk, hogy az új Európa „fejlődését meghatározó gazdasági szereplők nem országok, hanem az innovatív gazdaságot, kreatív energiákat összpontosító városrégiók...felé fordulnak”. A cél a versenyképes városrégió. Ma azonban egyfelől a spontaneitás – s ettől nem elválaszthatatlanul – az ingatlanfejlesztés (a mögötte álló lobbierdekekkel), másfelől az EU-forrásokra alapozott projekt-szemlélet irányítja a városok, régiók fejlődését. Amíg ugyanis a városok stratégia helyett EU forrás-szerző taktikában gondolkodnak, addig nem is lesz „valós jövőtervezés, távlatos gondolkodás”.

Az elhangzott előadások és észrevételek tükrében arról kérdeztem Gauder Pétert, a Studio Metropolitana Városfejlesztő Műhely ügyvezetőjét, hogy mi a konklúziója ennek a mostani tanácskozásnak?

– Azért szerveztük ezt a párbeszéd-sorozatot, mert mindenki hiányolja, hogy nincs távlatos elképzelés a város lehetséges fejlődéséről. Szeretnénk elképzeléseinket társalmasítani, azaz megvitatni, hogy mennyire életképesek? A kérdés az, hogy Budapest megőrzi-e a 19. század végére kialakult helyét, képes lesz-e visszaszerezni pozícióját ebben az új európai térben a vagy sodródik a folyamatokkal. Ha nem, akkor a térség központja, ahonnan majd az irányítást kapjuk, Bécs lesz, amely megerősödve a hozzácsatlakozó románokkal és szerbekkel, mintegy 150-200 milliós piaccá nő. Mi Budapest újrapozicionálásáért folytatunk párbeszédet a gazdasággal, amely az irányítástól függetlenül és gyorsabban halad, s látja ennek az átalakulásnak esélyét.

■ *Van-e Budapestnek jövőképe?*

– A vasfüggöny lebomlása után szükséges a keleti teretnek Európába integrálódni, s ezek nem régióként, hanem városokként kerülnek kapcsolatba

egymással, kicsit úgy, mint régen a görög városállamok, Athén és Spárta. Európa városállamok szövetségeként szerveződik újjá. Intenzívebb kapcsolat azok között a városok között alakul ki, amely városokat az emberek is szeretik, a gazdaság is preferál, mert a várost a környező piacok megdolgozásának harcálláspontjaként fogja fel. Ezt a „harcálláspont“-helyet mi elsősorban kulturális alapon gondoljuk megteremteni. Álláspontunk szerint Budapest egy olyan kelet-közép-európai transznacionális központ lehetne, amely képes a gazdaságirányításban megtelepíteni az európai intézményi rendszer miatt újra osztódó irányító erőket. Ezek ugyanakkor nagy befektetők és nagy cégek is, mint például a Deutsche Telecom vagy a MasterCard, amelyek itt helyezték el a központjukat. Az ő csábításukhoz kellene átalakulnia Budapestnek – a kor igényeinek megfelelően. Ez nem lehet más, mint ami már megtörtént a szuburbanizációval, hogy egy sokkal nagyobb, egy metropolisz térben gondolkozva magát a hárommilliós piaccal jeleníti meg.

■ *Ennek a metropolisznak még csak terv szinten sem látom a csomópontjait, közlekedési rendszerét, infrastruktúráját...*

– Azért mert ez nincsen, ezért kell meghatározni. Ezt a monocentrikus várost csak ezzel a metropolisz logikával lehetne átalakítani egy policentrikus várossá.

■ *A Studio Metropolitana érezhetően a civil szervezetek felé fordul. Mit tehetnek ebben az ügyben a civil szervezetek, s vajon van-e vagy meg lesz-e hozzá a szükséges intézményi rendszer?*

– Ezért szervezzük például a Budapest kulturális klasztert, mert ezzel az együttműködést hoztuk létre, amivel kritizáltam az oktatást, amellyel nem tudunk szóba elegyedni. Most létrehozuk a kreatív klasztert, vannak már klaszterek például az itt élő külföldiekkel, akik külön maguknak dolgozzák ki a programjaikat s van az ingatlanosokkal a Budapest Business Regen néven egy klaszter. Megpróbáljuk azt intézményesíteni, hogy legyen kikkel párbeszédet folytatni, hogy ne esetlegesen s ne elmi szinten kelljen tárgyalnunk a civilekkel, velük Budapesti Civil Körök állandó konferenciáját hoznánk létre – foglalja össze álláspontját Gauder Péter.

Nagyvonalú tervek. Meggyőződésem azonban, hogy a városoknak, régióknak – különösen nem a metropoliszá fejlesztendő Budapestnek – mindaddig nem lesz stratégiai fejlesztési koncepciója, amíg az országnak, a nemzetnek nincsen az új európai realitások alapján kidolgozott nemzetpolitikai stratégiája. Amíg csak gazdasági kérdésként fogja fel a nemzet – és ebben az esetben Budapest – európai pozícióját. A főváros, az elképzelés szerinti három- sőt ötmillió régióval realitás, nagyon is megvalósítandó követelmény, de ez – és erre Gauder is többször rámutat – nem megy a „steakholdererek“ megnyerése, azaz nemzeti összefogás nélkül.

Első hallásra szokatlanul hangzik, hogy Budapestet „márkásítani“ kell, „termékként“ kell Európának eladni. Szokatlan, de pontos kifejezés. „Közel két éve – írja Gauder – a város pozícióinak számbavételével megkezdődött a Budapest-brand kialakítása. Ez nem csupán arculati kérdés.“ Igen. El kell dönteni, hogy mit is akarunk kezdeni a Budapest-lehetőséggel. Mert ez a 19. század végére városösszetét, építészeti arculatát, sőt még hangulatát tekintve is karakterisztikusan kialakult nagyváros mára – Európa átrendeződésének függvényében – bizonyos mértékig lehetőséggé vált. Lehetőséggé, amelyet valóra kel váltani. Előtte azonban egységes elvek, koncepció mentén „fel kellene forralni a korábban már feltalált melegvizet“, azaz természeti és gazdasági adottságainkat ki- és fel kellene használni. Itt van mindjárt, amire a St. Met. nyomatékosan felhívja a figyelmet: a Duna. Ebben a pillanatban még csak lehetőség az, ami a monarchia idején létező valóság volt. (Gondoljunk csak a bácskai, bánáti gabonára alapozott hatalmas pesti malomiparra és a hajógyártásra! Nem volt mégis kár azért, hogy hagytuk a Csepeli Szabadkikötőt „elúszni“? És biztos, hogy csak gazdasági törvényszerűségek indokolták a hajógyártás megszüntetését?) A Duna, amely nagy városok mellett folyik el, Budapest meghatározó városképi, közlekedési, természeti s gazdasági eleme! Illetőleg csak részben eleme, mert korántsem használjuk ki a benne rejlő lehetőségeket. Erre készült a Studio Duna Partneri Hálózat terve, amely több mint negyven Duna-menti települést fog össze.

Egyet kell érteni a Sudióval, amikor azt tűzi ki célul, hogy Budapestnek és a hozzá gravitáló térségnek –

versenyképes, vonzó befektetési helyszínné kell válnia. Az ehhez szükséges, térséget erősítő fejlesztéspolitikát azonban nem lehet anyai ágon csak a szűk, az éppen adott gazdaságpolitikából levezetni. Mindennek kiindulópontja az a konszenzusos nemzetpolitika kell legyen, amely nem hagy kétséget Magyarország s benne Budapest újrapozicionálási szándékáról – ebben a megváltozott európai térségben.

Visszatérve a városhoz, szűkebben a belvároshoz, megindultak végre olyan, a Belváros építészeti arculatát „felfrissítő“ kezdeményezések, mint a főutca- és a Budapest szíve program. A nagy, de még mindig nem elégséges tempóban megújuló Belváros – egyre biztatóbb képet mutat. Az épületek s a mind több helyreállított középület mellett egyre több – társasházi tulajdonban lévő nem műemlék – is megújult. A belvárosért felelős műemlék-felügyelők – *Leposa László, Nagy Gábor, Vinkovits Zsuzsa* – sorolják az elmúlt két-három évben helyreállított épületeket. (Erdemes legalább gondolatban felidézni ezeket az épületeket. Kizárólag műemlékekről lesz szó!)

Az egykori „textiles“ övezetben, a Nádor u. – Sas u. – Hercegprímás utca környékén több nagy textiles cég rendezte be irodáit, raktárait. *Arany János u. 32.* alatt volt a Goldberger cég egyik központja. Ezt a házat most a Közép-európai Egyetem a CEU könyvtára számára újították fel teljesen. Megújult a mellette levő, *34.* szám alatti épület is. A *Hold u. 3-5.* szám alatti lakóházakból szálloda lett – a közeljövőben adják át. Teljes felújításon esett át a *Vigyázó Ferenc u. 3.* sz. alatti ház. Irodaház lett a *Szabadság tér 5-6.* sz. épületből. Nagyszabású átalakítás vár, de ez még a „jövő zenéje“ a *Szabadság tér 17* szám alatti egykori Tözsdepalotára, a volt TV-székházra. Jelenleg folyik az *Október 6. u. 26.* számú ház rekonstrukciója; tervezik a *Zrínyi u. 4.* sz. volt BM-kulturális központ szállodává való átalakítását. A tervezettnél hosszabb idő után rövidesen elkészül a *Dorottya u. 6.* sz. épület átalakítása – irodaházból üzletház és apartman ház lesz, melyben az üzletek már üzemelnek. Folyik a *Váci u. 34.* alatti *Klotild paloták II.* számú (északi) épületének helyreállítása is, ötcillagos szállodává alakítja át a beruházó. Befejeződött és a régi fényében ragyog a *Szervita tér 3.* szám alatti volt Török-bankház utcai homlokzatának felújítása (a tetejéről azonban még mindig hiányzik

a globusz-szoborcsoport); elkészült a *Markó u. 29-31.* sz. alatti volt Gazdasági Főiskola homlokzati helyreállítása (a Lotz-teremé még nem!). A *Deák Ferenc és a Váci utca* sarkán álló hajdani Pesti Hazai Első Takarékpénztárból áruház lesz (a teljes átalakítás ellenére a műemléki terek megmaradnak); lementették a ház műemléki értékeit, s folyik a *Szende Pál u. 3.* szám alatti épület átalakítása – Mariott Renaissance néven szállodaként nyílik majd meg. Megtörtént a *Városház u. 18.* sz. Postapalota homlokzatának helyreállítása és belső átalakítására – szálloda funkcióra – folynak a tervezési előkészületek. Elkészült a *Vörösmarty tér 3.* sz. alatti volt Luxus Áruház helyreállítása; javában tart még a Pesti *Vigadó* megújítása, a homlokzat már elkészült, jelenleg a belső restaurálása folyik. A *József nádor tér 1.* sz. alatti klasszicista sarokház Boutique Hotel-re történő átalakítására rendelkezik engedéllyel a befektető. *Reáltanoda u. 8.* homlokzati helyreállítása kész, de végleges megoldásra vár a *Belvárosi Plébániatemplom* és a Ferenciek terén álló Ferences templom helyreállítása. Befejeződött a Szabadság-híd díszkivilágításának felújítása is és most indul a valamikori városfal melletti sétány műemléki kialakítása. (Ismétlem: a felsorolás csak a műemléki védelem alatt álló épületek folyó, vagy az elmúlt két-három év helyreállításairól szól.) Mindezekhez hozzásorolhatjuk a Belváros megújult déli traktusát, a régi arculatát lassanként visszanyerő Váci utcát – idézzük csak fel, hogy milyen szeretettel ír Thurzó Gábor a Váci utcáról.

„Csak az a vég, csak azt tudnám feledni!“ – Mert akkor még mindig ott van a szépen helyreállított házak fényében egyre szegényesebb, egyre kopottabb Kossuth Lajos utca.

És persze az, hogy milyen lehetne.

A „Határtalan Budapest“, a „Dekapolisba ötvöződő városzövet, a maga ötmillió súlyával jelentős eurovárosi méret“. De azt, hogy mivé fejlődjék, milyen irányba Budapest, amit egykor az állami segédlettel életre hívott Fővárosi Közmunkák Tanácsa (áldott legyen az emlékü!) határozta meg. Ma, miután ez az intézmény nem létezik, nagy felelőssége és sok feladata van az urbanisztikának, hivatali döntéshozóknak, építészeknek, műemlékvédőknek egyaránt. Megszabhatják a főváros sorsát. Rossz is, de jól is. Bízunk az utóbbiban. ■

K. KÉSZÍTŐK: CSORDÁS ZOLTÁN • TERVEZŐGRAFIKUS, FODOR GERGELY • TERVEZŐGRAFIKUS, KÖSZÖNET AZ ELŐKÉSZÜLETEKÉRT SIPOSS ZOLTÁNNAK ÉS MOLNÁR LAJOSNAK. KAPCSOLAT: INFO@CSORDI.HU, INFO@GFODOR.COM

Az én Budapestem

A közelmúltban Finta József ezzel a címmel elmondta, majd leírta látomását, divatosan szólva: vízióját Budapestről. Arról, hogy ő milyennek szeretné látni a fővárost. Hozzájárulásával e helyen most közöljük írásban megfogalmazott véleményének ide illő, rövidített változatát.

Azok az írások, felszólalások, előadások, amelyek a magyar építészet egészét, s Pest építészetét különösen érintik, értékelik (vagy inkább leértékelik) – az új JELEK hiánya őrzőgő fájdalommal, hozsannázva Zaha Hadid Szervita terén, Hani Rashid folyamatosan törpülő zsiráfjára, mindig csak az unikalitás up-to-date hiányáról elmélkednek, s nem a város égető problémáiról. Mert az a hivatalos félelem – de beszéljünk inkább őszintén gyávaságról, amely a folyamatosan létező pénztelenség, a fejlesztői akaratok kissztílűségével párosulva, próbálja kilúgozni innen a naprakész indulatokat –, gondoljunk csak a Zaha Hadid „sztorira“, amelyben nem az volt a város problémája, hogy a ház valóban arra a helyre való-e, ahová szánták, s öntudatos akarata talán szétzilálta volna a belváros egyetlen megmaradt klasszicista térszövetét, hanem az, hogy 5-10 m-rel magasabb volt ez a ragyogó bőrű bálnauszonydarab, mint a vonatkozó előírások...

Lehetetlen állapot, hogy a városnak ne legyen egy megfelelő létszámú kreatív, egyben nagyon is gyakorlatias gondolkodású fejlesztő központja – pl. a főépítész vezetésével, olyan fókusz, amely a mindenkori jelent, de a tíz-húszéves jövőt is kezeli... És persze fontos, a Főváros talán elsőszámú érdeke lenne, ha a VÁROS – KERÜLET – viszonyok, az alá – fölé – mellérendeltségi helyzetek, az akaratok, döntések hierarchiái végre egyértelműen lennének – valamilyen KÖZMUNKATANÁCSI lépésekben – végiggondolva.

A pénztelenség, a mai primer hatású gazdasági válság, az ország régóta húzódo anyagi- és persze szellemi, erkölcsi válsága okozta – okozza azt, hogy az elképzelt KÖZÉP-EURÓPAI REGIONÁLIS KÖZPONT-SZEREP BUDAPEST SZÁMÁRA végképp elveszni látszik, és ez már szinte nemzeti tragédia. Ám, álmodni azért szabad...

Mert milyen városnak van ilyen lehetősége

Európában önmaga innoválására, mint e páratlan táji környezetre telepedett, s e fantasztikus arányú DUNÁVAL rendelkező VALAMINEK, amelyben élünk? Micsoda fejlesztési lehetőségeket kínálnak fel nekünk ezek a PARTOK, ez a PEST-BUDA ellentétpár, az a látványos élmény-kínálat, amelyet a folyó nyújt nekünk!

De vissza Budapesthez és a nagy gesztusokhoz! Saját legfontosabb fővárosi témám: a DUNA-PARTOK jövője, fejlesztése, életrekelte, legalább a Lágymányosi híd és az Árpád híd közötti mindkét partszakaszra; a DUNA-teraszokkal, a város vízkapcsolatának kiépítésével, a Belváros komplex rehabilitációja, minden tulajdoni, műemléki, tartalmi – funkcionális, közlekedési problémájával, a MÚLT, a JELEN és a JÖVŐ építésze együttélésével, fejlesztéseinek illetén szabadságfoka józan megvitatásával; a fejpályaudvarok, különösen a „Nyugati“ sínkanyonjainak, és a „Déli“ sorsának ügye – azaz az előbbinél a Terézváros és az Újlipótváros sínek feletti elmaradt egyesítése, a másik esetben a pályaudvar esetleges kitelepítése Kelenföldre, vagy lefedésével egy ÚJ BUDA BELVÁROS létrehozása, a Vérmező, és a Vár látványa kitüntetett értékű adottságainak kihasználásával, a tragikomikusan el-elmaradó Moszkva téri rendezés társításával; a budai ZÖLD ZÓNA lehetséges egyesítése, azaz a Gellért hegy, a Tabán, a Haydn park (Horváth kert), Vérmező, Városmajor, Mechwart liget, Marcibányi tér, Millenáris park –, s persze a Németvölgy egy egységként történő kezelése és fejlesztése – hiszen e zöld „folyam“ aktivizálása óriási lehetősége a Városnak, főként Budának –; a regionális városcentrumok létrehozása, Nem lehet persze Budapest jövőjéről bármilyen irányú és szándékú fejlesztéséről gondolkodni anélkül, hogy ne vennők azonnal célba e területek irritatív közlekedési problémáit, főként pedig oly hiányzó városi tömegközlekedési kapcsolatait. ■

Kastély-közkincsprogramba illeszkedő két kastély

Az **ÖRÖKSÉG** idei július-augusztusi számában közölte Varga Kálmán igazgató (MNG) reagálását az MNV Zrt. öt, a Nemzeti Gondnokság kezelésében lévő kastéllyal kapcsolatos terveire. Ezt követte a lap októberi számában megjelent riport, amely ismertette a KÖH álláspontját mind a tíz, a Vagyonkezelő által piaci értékesítésre kiszemelt kastélyról. A témáról ezúttal Bugár-Mészáros Károly, a Magyar Építészeti Múzeum igazgatója is kifejti a véleményét.

BUGÁR-MÉSZÁROS KÁROLY

ACSA, a báró Prónay-kastély díszterme 1927-ben mennyezeti „Béke” stukkó 1740-ből, empire díszítőfestés, a kályha és a csillár 1810 körüli, ebédlőberendezés az 1860-évekből
Fotó: Révbelyi Elemér. MÉM Fotógyűjtemény

Tekintsünk most át „közkincs vagy hotel” összefüggésében az MNV Zrt. által hotelnek kiszemelt tíz kastély közül először két, az ország keleti felén álló különböző sorsú kastélyt.

Minden kastély más építészeti értéket, más stíluskorszakot képvisel, más a területi turisztikai stratégiai helyzete, és más az azt építő-tulajdonló család történelmi és művelődéstörténeti, de mindenképpen különös tiszteletet érdemlő szerepe. A témában a korábbi két cikk nem foglalkozott az egyes kastélyok egyedi tartalmi programjaival és küldetésével. Nézzük meg a kastélyokat ezekben a szempontokból is. Az acsai báró Prónay-kastély érett barokk stílusú,

a füzérradványi gróf Károlyi Ede és László-kastély romantikus és gyűjteményes neoreneszánsz stílusban épült ki, de belső tereibe eredeti firenzei reneszánsz belsőépítészeti köelemeket építettek be.

Az acsai báró Prónay-kastély, az Aszód és Balassagyarmat, valamint Vác és Hatvan közötti országgrész legjelentősebb potenciális turisztikai célpontja, vonzereje. A barokk kastély 1735 és 1740 között épült egy meredek, kisebb hegy tetején egytömegű, négy-saroktornyos, várszerű karakterrel. Jelentőségét növeli, hogy még III. Károly király korabeli, a rokokó kor előtti barokk alkotás. Egytömegűségéből adódóan relatíve kicsi, összesen négy, 2-2 szobás lakosztályból áll, így eleve komikus lenne szállodában gondolkodni felőle. Ugyanakkor a díszterme figurális stukkódíszes, az archív fotón díszítőfestést látunk, a repedező meszelés alól az egész ház területén díszítőfestések, freskók kandikálnak ki. A kastély kis mérete a bárói, azaz középfőnemesi léptéket hordozza. *Az országbemutatásnak sokszínűséget kell mutatnia, és a társadalmi ranglétra minden állomását szemléltetnie kell.* (Itt is, mint a Rádayak esetében az történt, hogy protestáns család a türelmi rendelet előtt nem lehetett főrend, csak 1782-ben nyert báróságot.)

Az acsai kastélynak az 1720 és 1740 közötti érett barokk stíluskorszak összművészetét kell reprezentálnia. Ez az időszak a rokokótól jól elkülönülő formatani szakaszt hordoz. Ez a Rákóczi-szabadságharc utáni gazdasági gyarapodás első érzékelhető időszaka, amelyben több pompás templom épült, kastély azonban kevés.

Az acsai kastélyt befogadó várhegy alatti völgyben Acsaújlakon 1907 és 1910 között Rákóczi eperjesi házat idéző, nemzeti stílusú posztromantikus kastély épült Prónay Iphigénia és Patay Tibor ifjúházasok számára. Az épületet 1948 után SZOT üdülőként, majd 1990 után magánvilla céljára értékesítették – 6ha-os dendrológiai tájképi tavas kertjével együtt. (Holott, ha az eladó felelősen gondolkodott volna, kis kastélyszállodává alakíthatta volna.)

Acsától északra 8 kilométerre, Bercelen viszont nyílt egy kis kastélyszálló, de azt is csak akkor használhatják ki jól, ha a környék turisztikai látványosságai, mint például az acsai Prónay kastély is látogatókat vonz.

1995 körül már felmerült, hogy a Műemlékek Állami Gondnokságához delegálják az acsai Prónay kastélyt. A kastélyt ugyanis csak a műemlékvédő szakemberek ismerték, mivel 1945 és 1994 között a Honvédség titkos gyógyszerraktára volt benne. A kitűnő táji fekvésű kastély turisztikai vonzerejét mégis leginkább a Nemzeti Gondnokság biztosíthatja azzal, hogy az Észak-Pest- és Nógrád megye leghatásosabb turisztikai vonzerejű központjává fejleszti, növelve a térség munkaerő foglalkoztatását is. Miután a kastély viszonylag kicsi, ez lehetővé teszi,

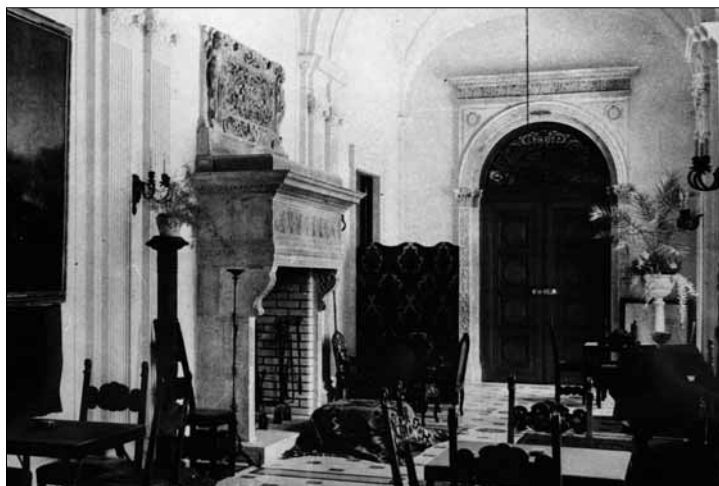
hogy egy pénzügyi lendülettel teljesen elkészülhessen az értékibontakoztató helyreállítás. (Azon szerencsés helyek egyike, ahol nem tarthat évtizedekig a felújítás, hanem a döntéshozók egy cikluson belül vághatnak avató szalagot.)

*

Füzérradványban, a Fóton rezidens családi ágból származó gróf Károlyi Ede (1821-1879), majd fia László (1859-1936) idejében épült ki a kastély fele részben romantikus (1860-1877), fele részben gyűjteményes neoreneszánsz (1898-1907) stílusban. A kastély körüli erdők tisztásainak „bélelésével” a két gróf 100ha nagyságú hegyi terepű, duzzasztott tavas, patakos, sokszínű dendrológiai tájképi keret alakított ki rendkívüli növénytani személyes tudással. Ez a park kétszer akkora és pompásabb, mint a hírneves Szarvasi Arborétum. Ugyanolyan híres lehetne, ha helyreállítanák a mintegy 60 éve leomlott tavát – zsilipjével együtt – és persze egyesítenék a kastélymúzeum és az erdészet között kettéosztott parkot is.

A világszínvonalú park mellett, a kastélyba az 1900 körül beépített, de 1500 körül készült, eredeti olasz reneszánsz kőkandallók, árkádtívek, ajtókeretek és ajtószárnyak emelik világszínvonalúra a kastélyt is. Ilyen értékes firenzei reneszánsz elemek a Szépművészeti Múzeumban sincsenek!

Firenzében Bardini régiséggyűjtő és kereskedő gyűjteményes háza, akitől Károlyi László a reneszánsz épületelemeket vásárolta, ma Firenze hét városi múzeumának egyike, s ott megtalálhatók egyes füzérradványi reneszánsz belsőépítészeti kőfaragványok párdarabjai. (1998-ban, amikor ezért látogattam meg a Bardini múzeumot, s később levelet kaptam az igazgatónőtől, hogy örülnek, hogy a kőfaragványok megvannak, és nem veszték el a háborúk során. Firenzében megvannak az értékesítéssel kapcsolatos iratanyagok, Budapesten, az Országos Levéltárban pedig az eredetjegyzékük.) A Károlyi László féle vásárlások között reneszánsz bútorok is voltak. Ezek egy része megmaradt, és ma a sárospataki reneszánsz vármúzeumot öltözteti. Fotósorozat is maradt fenn a füzérradványi Károlyi kastély történeti berendezéssel felgazdagított termeiről. A bútorok egy része, így a világritkaságnak számító két reneszánsz baldachinos ágy és sok más elveszett. Valahol bizonyára lappangnak. Időnként hírt kapok arról, hogy voltak magángyűjtők, akik még az 1960-as, 1970-es években rátették a kezüket egyes tárgyra és azok ma is náluk vannak. 1948 és 1994 között a füzérradványi kastély a sátorlajújhelyi kórház kezelésében volt, és ott időnként „selejtezték” tartották. Mindazonáltal a kórház 1996 körül több kisebb bútort és tárgyat, a kastélynak a Műemlékek Állami Gondnokságának való épületátadása után, a Károlyi család számára közvetlenül visszaadott, s tőlük néhány fontos darab visszakerült a kastélyba letétbe, és ma a múzeumot gazdagítja. A füzérradványi kastély reneszánsz és neoreneszánsz hagyományaira építve jómagam 16. és 17. századi bútorokat, vásárlás útján, gyűjtöttem a kastély nevezetes termeibe. Ugyanakkor a neoreneszánsz korszakot képviselve az Iparművészeti Múzeum egy ebédlő kredencekből és hozzá tartozó fali faburkolatokból álló együttest helyeztet oda ki. (A neoreneszánsz kredenc szírián műrészletei szinte azonosak az ebédlőbe beépített eredeti reneszánsz kőkandalló faragványmintáival!) Így a látogatók számára is megmutathattuk a rímelő korszakokat, megadhattuk a kastélyélményt is.

Kétségtelen, hogy mindegyik kastély a magaskultúra más és más szeletét emeli ki. Itt építészetben, belsőépítészetben a reneszánsz és a neoreneszánsz kapcsolata érvényesül, ezért a művelődéstörténeti szellemi tartalmak dolgában is ennek a kettősségnek a jegyében kell az épület arculatát erősíteni – zenében és irodalomban is. A kastély nagytermeire alapozva a reneszánsz zene hangversenyeinek ihletett helyszíne lehet, tükörképpben Liszt Ferenc neoreneszánsz törekvéseinek megszólaltatásával.

Sokan arra hivatkoznak, hogy 1938 és 1944 között, valamint 1946 és 1948 között 7+3 évig a kastélyban működött szálloda, és ezért miért ne működhetne ezután is. Csakhogy a kastély reneszánsz kandallókkal ékes földszinti teremcsomóját, amelyben a kastélymúzeum és a kastély étterme működik, nem lehet fürdőszoba-szennyvízlefolyókkal átdöfni vagy beázásveszélynek kitenni. A tíz szállodai év történeti bútorokkal, de többnyire egyszerűen berendezett szobáihoz nem mindenhol tartoztak közvetlenül fürdőszobák, hanem a régi szokás szerint többek számára igénybe vehető, folyosóvégi fürdőszobák álltak rendelkezésre. Ma ez legfőképpen csak az egycsillagos szálláshelyeken képzelhető el.

A főépület kevés szálláshelyét a kastélypark szélén felszámolt majori területen 1938-ban kiépített, öt-hatszobás, földszintes, részben oszlopos tornácos ún. villapavilonokkal bővítették. Így a kastélyban és a pavilonokban összesen 24 fürdőszobás lakosztályt alakítottak ki. A lakosztályban egy nappali és hálószobához csak egy fürdőszoba jut. Kastélybálók vagy esti kastély-hangversenyek esetében nem mindegy, hogy a 100-150 vendég ihat-e bort este vagy még autózni kell a távoli szállására Erre az esetre meg kell találni a kastélypark közelében, de azt látványában nem háborgató, tájba simuló szállások építésének lehetőségét. *A kastély tehát vonz szállítás, de annak nem a fő helye, csak reprezentatív kiegészítője.* Így élesen elválik a turisztikai célpont és a turisztikai szolgáltatás szerepköre. A kastélyban kialakítható vendégszobák zártkörű kulturális kurzusok vagy ünnepi alkalmak esetén működnek a kastélymúzeum jóvoltából, és neki alárendelve. A közeli szállások kialakítása pedig tájvédelmi és műemléki környezeti felügyelettel kialakítható befektetés, de a turisztikai célpont, azaz a kastélymúzeum, és annak kulturális programjai fokozott turistavonzereje nélkül – életképtelen. ■

Füzérradvány, gróf Károlyi-kastély 1940 1500 körüli fveszemöldökös reneszánsz portálé és 1540 körüli firenzei reneszánsz kőkandalló a neoreneszánsz galéria-folyosón, KÖH, Fotótár

A Párizsi Nagyáruházat, a főváros első modern áruházát a későbbi Divatcsarnokot Petschacher Gusztáv tervezte 1882-ben. Első ízben 1909-ben alakították át Sziklai Zsigmond tervei szerint. Az épület Andrassy út felé néző bomlokzata szecessziós stílusban épült, a Paulay utca felé néző rész neoreneszánsz jegyeket visel. A galériás elrendezésű, egy légtérű épület különlegessége az ötemeletnyi magas, fedett üvegudvar, és az üvegfalú, tükrös felvonók. A tetőn egy kilátótány is épült. Az 1960-as években műemléki védelmet kapott. 1999-ben bezárták, és 2001-től a Kincstári Vagyoni Igazgatóság kezelésében áll. A közeljövőben megnyíló, földszintjén és első emeletének nagy részében az Alexandra könyvesháznak helyet adó épület további hat emeleten irodákat alakítanak ki. Az épület helyreállításáról a területileg illetékes műemléki felügyelő Tabi Tóth Ilona véleményét kértük.

A Divatcsarnok – az egykori Párizsi Nagy Áruház – felújítása

TAHI TÓTH ILONA

Azt, hogy miért Divatcsarnok és miért nem az épületen restaurált, ma már ismét látható felirat szerint, Párizsi Nagy Áruház – könnyű megválaszolni. Az ok egyszerű: mára már egyik intézmény sem létezik.

Az évtizednyi bezártság után – s a szocializmus időszakában is – fogalomná vált épület népszerűségét mi sem bizonyítja jobban, mint az a felfokozott érdeklődés, ami az Alexandra könyvárúház által bérbe vett területek megnyitását követte.

Az épület nagyobb része, még építési terület, hiszen a felső emeletek bérlőkre várnak, a belsőépítészeti

elrendezése is majd ennek megfelelően alakul. A tetőterasz az Andrassy útról nyíló külön bejáraton át induló lifttel könnyen megközelíthető, de annak nyitottsága, az ide nyíló és üzemeltetőkre váró étterem majdani életétől függ.

Az egykori Terézvárosi Casinó épületének tiszavirág életű rendhagyó története ma már sokak számára ismert, hiszen Goldberger Sámuel Párizsi Nagy Áruházának tragédiákkal fűszerezett építéstörténetét sokan és sok helyen megírták. Mégis álljon itt néhány adat.

Az áruház helyén a Terézvárosi Casinó épülete állt, amelyet 1884-85-ben építettek, építészé *Petschacher Gusztáv*, megbízója a Fővárosi Casinó Épület

A Lotz terem
mennyezete
– részlet

Részvénytársaság volt. Mára ebből a historikus épületből csak a Paulay Ede utcai épületraktus, az I. emeleti egykori bálterem, az un. Lotz terem, és ugyanítt a gazdagon díszített homlokzat maradt fenn. (Nem is olyan kevés, ha a mai kortárs beruházói szemléletre gondolunk!) 1907-ben *Sziklay Zsigmond* építész, a Fővárosi Casinó Épület Rt. nevében, építési engedélyt kért az épület átalakításra, bővítésére, áruház céljára, ami még nem érintette volna az Andrássy úti megjelenést. Ez a terv többször módosult, és részben biztonsági okból, részben a tényleges építető *Goldberger Sámuel* üzleti elképzeléseit is figyelembe véve, alkalmazta a forradalmi új anyagot, a vasbetont. Sziklay egészen merész nyitott homlokzatot tervezett, erre kért és kapott építési engedélyt 1909-ben.

Az új Párizsi Nagy Áruház 1911. március 3-án nyílt meg, a kortársak által is ünnepelt épület lett, s mint áruház több évtizeden keresztül sikeresen működött.

Az 1960-as években történt korszerűsítések inkább rontottak, mint javítottak műemléki értékein, mert ekkor került pl. vasbeton földem a Paulay Ede utcai földszinti boltozatos térbe, emelték meg az átrium belső terének üvegfedését egy szinttel, alakították át ugyanítt az attraktív háromkarú belső lépcsőt, és az Andrássy úti homlokzaton a bejárat felett pillangó elötetőt építettek, alatta dobozportálokkal. A Lotz teremmel mindig baj volt, hol karácsonyi vásár, hol divat- vagy bútorbemutató színtere lett. Mint frekventált áruházi tér igazán sohasem létezett.

Az áruház mégis népszerű volt mindaddig, amíg a rendszerváltást követően a plázák megépítésével, mint annyi más belvárosi áruházunk és üzletünk, egyszerűen tönkre nem ment. Megkezdődött a Centrum Áruházak kezelésében álló épület lassú agonizálása, amelyen a részleges használat, ami gyakorlatilag évekig csak a földszinti, I. emeleti területekre korlátozódott, nem volt elég az épület fenntartására.

Megkísérelték kulturális és múzeumi funkciókra hasznosítani az épületet, főleg akkor, amikor a Magyar Állam, élve elővásárlási jogával, nagyszabású terveket álmódott (2002-2003). Ekkor készült az a műemléki felmérés, részletes restaurátori kutatás (Állami Műemlék Helyreállító Kft.), ami a későbbi tervezés alapjául szolgált, mint ahogy forrásértékkel bír, *Bor Ferenc* művészettörténész 1993-ban készített tanulmánya is.

Azt, hogy sok mindent tudtunk, de mégsem eleget, bizonyíthatják mindazok, akik később a szerkezeti feltárásokat, további kutatásokat, majd a tervezést, kivitelezést végezték (2006-2009).

Az épület tulajdonjogát 2006-ban a KVI által meghirdetett értékesítési pályázaton az Orco Property Group nyerte el. Először áruházi funkciót terveztek, igazi attrakcióval, a hatalmas boglyaív mögött a vasbeton földmészerkezetet kibontva a szinteket összekötő kétkarú mozgólépcsővel. A francia sztár-építész *Aranyba szőtt álma* nem valósult meg, a korai vasbetonszerkezet védelme miatt, így a tervet módosultak. Az építető igényei szerint *Tiba János* építész-mérnök és tervező társai egy többfunkciós házat terveztek, a földszinten és az I. emeleten, a Lotz terem reprezentatív használatával, kereskedelemmel, a többi szinten irodákkal, a legfelső szinten vendéglátással, aminek, mint a többi szintnek is, felvonón vagy lépcsőházon át, közvetlen kapcsolata van a tetőterasszal.

Az a műemléki kikötés, hogy az épület nyitottsága megőrzendő, terv szinten és az eddigi bérbeadással

maximálisan teljesült. Az Alexandra könyvesház a földszinten és az I. emeleten, a Lotz teremben a Book Caffé-val: telitalálat. Kérdéses viszont a terasz funkcionális kihasználása. Ez a bérbeadás feltételeitől függ. A kilátó terasz utcáról való közvetlen megközelítésének lehetősége adott. A legnagyobb fájdalom, hogy az átrium terének fő építészeti attrakcióját, a háromkarú lépcsőt nem használják, az egyes szinteket külön adják bérbe, ezért a belső lépcsőről nyíló szintenkénti kapcsolat jelenleg megszűnt. Az átrium terének lehatárolását (törtvonalú üvegfalak a korlát mögött) is ez indokolta. A piac diktál, mint ahogy tette ezt száz évvel ezelőtt is, de amíg a teraszvárosi kaszinóépület egy részét végleg elbontották, addig most a belső lépcső megmaradt, sőt díszítőfestését restaurálták, az átrium üvegfala viszont bármikor bontható.

Dicséretes és példaértékű, a tavalyi MUSTRA alkalmával már bemutatott Lotz terem, az Andrássy úti pirogránit és kő felületek restaurálása, a büféterem rekonstrukciós festésének, a Paulay Ede utcai homlokzati plasztika helyreállítása.

A restaurátori munkák filozófiája tiszteletben tartotta az 1960-as évek mestereinek keze nyomát, így például nem festették át a Lotz teremben a freskók közötti kiegészítő díszítőfestések mintázatát, amit ötven éve kicsit egyszerűsítettek, de a feltárt mintát egy helyen a jövő számára láthatóvá tették.

Ugyanígy megőrizték az Andrássy úti homlokzaton az 1960-as években pótolta Zsolnay pirogránit burkolat eltérő színű elemeit, és a természetes tarkaságot sikerült az építetővel is elfogadtatni. A boglyaív ablakszerkezetének helyreállításánál a régi vaszerkezetbe építették be az új faszerkezetet és fozolt üvegbetéteket, ami nem volt egyszerű.

Az új építészeti gesztusok, a hátsó teraszon a prizma elemekből épített amorf gömbszerkezet, a terasz gépészeti szerelvényeinek vaslemezborítása, az átrium terének üvegfedése, külső-belső törtvonalú üvegfala, a tervező építész visszafogott építészeti ízlését dicséri. Tiba János nem akart új attrakciót ott ahol azt nem lehetett, a sokak által kritizált Paulay Ede utcai homlokzat modern kiegészítései a tetőn, a Hegedű utca tengelyében, véleményem szerint értelmet kaptak.

Meggyőződésem, hogy a több évtizedig méltatlanul elhanyagolt, majd magára hagyott, gazdátlan épület, műemléki értékeit megőrizve került felújításra. ■

Az áruház belső tere a helyreállítás után

Fotók:
Hack Róbert

Elkezdődtek Edelényben a Kastélysziget Kulturális-Turisztikai Központ projekt munkálatai

Az Észak-Magyarországi Operatív Program (ÉMOP) Turisztikai Attrakciók Fejlesztése kiemelt projektek keretében rajtolbat a Kastélysziget Kulturális – Turisztikai Központ Edelény csaknem 2.2 milliárd forintos projektje, amelyből több mint 1.8 milliárd forint az uniós támogatás. A projekt célja a kastély felújítása, turisztikai basznosítása, amely egyben a Cserebát és a Galyaság turisztikai fejlesztését és a térség gazdasági fellendülését is szolgálja – jelentette be november 19-én Varga Kálmán a Műemlékek Nemzeti Gondnoksága igazgatója. A tájékoztatón ismertette a projekt hatásait Gúr Nándor a térség országgyűlési képviselője és Kovács Kornél Oktatási és Kulturális Minisztérium főosztályvezetője. A projekt munkálatairól Farkas László FK-Raszter Építő Zrt vezérigazgatója számolt be. A regionális támogatással bíró projekt fő elemei: a csaknem háromszáz évvel ezelőtt épített edelényi kastély főépületének külső-belső felújítása, a termekben található művészeti értékek restaurálása, illetve a hosszútávú történő fenntartás és értékmegőrzés érdekében az épület megfelelő turisztikai-kulturális hasznosítása. Lényeges projektelem a kastély környezet, sziget jellegének visszaállítása, látogatóbarát parkoló kiépítése is.

A beruházás során, a kastélykerttel együtt több mint 8000 négyzetméter területet újítanak fel, ebből akadálymentes (belső terek) 1625 négyzetméter lesz,

valamint 70 új autó- és nyolc buszparkoló is épül. Harminc új munkahelyet létesítenek, s a turisztikai attrakcióhoz kapcsolódó szolgáltatások pedig számos vállalkozásnak adnak majd munkát a térségben. A kastély látogatottsága az ötödik évre eléri a százezer főt.

A kastélyépületet múzeumi és látogatóközponti célra hasznosítják. Felújítják az épület homlokzatát és termeit, restaurálják a fal- és mennyezeti festményeket. Állandó és időszakos kiállítások elhelyezésére, rangos tudományos és művelődési rendezvények tartására alkalmas helyszíneket alakítanak ki és a kastélyba telepítik a térség információs pontját. Rekonstruálják a kastélyparkot és kastélykerteket, visszaidézve a barokk kor hangulatát és a szigetre jutást elősegítő gyalogos hidat építene. a Bódfa felett. A Kastélysziget Kulturális – Turisztikai Központ projekthez kapcsolódik a KEOP pályázaton a Holt-Bodva revitalizációja (160 millió Ft)

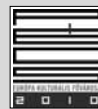
A közbeszerzési eljárással kiválasztott kivitelező: Kastélyépítő Konzorcium (FK RASZTER Építő Zrt. konzorcium vezető és a Zempléncő Keletmagyarországi Kőbányák Bányászati Kft.(röviden Zempléncő Kft) .A kivitelezési munkák az ideiglenes szervizút készítésével és a bontási munkákkal megkezdődtek. A projekt zárásának időpontja: 2011. október 31.

Megkezdődött a Nádasdy-kastély homlokzatának felújítása is

2010 derekán már megszépült homlokzattal fogadhatja a vendégeket bazánk egyedülállóan szép romantikus stílusban épült kastélya. A beruházáshoz szükséges 250 millió forintot a Műemlékek Nemzeti Gondnoksága, a Nádasdy Alapítvány és a kulturális tárca példaértékű összefogása teremtette elő.

A 250 milliónyi beruházás költségének 90%-át a Norvég Civil Támogatási Alaptól elnyert összeg biztosítja, amelyet a Műemlékek Nemzeti Gondnoksága segítségével a kastélyban működő Nádasdy Alapítvány nyert el 2008-ban. A beruházáshoz önrészként a Kulturális Minisztérium javaslatára a Nemzeti Kulturális Alap nyújtott húszmillió Ft támogatást, míg a továbbiakban szükséges ötmilliónyi saját erőt a Nádasdy Alapítvány biztosítja. A minisztériumi támogatás nélkül a Nemzeti Gondnokságnak és az Alapítványnak le kellett volna mondania a 90% vissza nem térítendő támogatásról, és egyben arról, hogy ez az egyedülálló műemlék ismét egy jelentős lépéssel közelebb kerülhessen értékéhez méltó megjelenéséhez és hasznosításához.

A pályázattal kapcsolatos legfontosabb pozitív döntés 2008. szeptember 24-én született meg, a konkrét végrehajtási szerződés a projektgazda Nádasdy Alapítvány és az alapot kezelő Nemzeti Fejlesztési Ügynökség között idén szeptember 1-jén jött létre. A munkálatok október 26-án kezdődtek el.

Pécs2010 EKF

Aterv szerint halad a Pécs2010 Európa Kulturális Fővárosa program keretében megvalósuló beruházások kivitelezése. A Közterek és parkok újjáélesztése projekt keretében megújul a történelmi belváros egy része, többek között a Széchenyi tér is, amelynek kivitelezése heteken belül befejeződik.

A Közterek és parkok újjáélesztése projekt célja, hogy a városi köztereket megújult formában adja vissza a pécsieknek, így az érintett területek alkalmasak lesznek közösségi célú rendezvények, akár nagyobb szabású kulturális, művészeti események megtartására

A Városháza előtti területen megszűnő parkoló helyén térplasztikaszzerűen megjelenő vizes funkcióval is rendelkező felületet alakítanak ki. Emellett csobogók, szökőkutak, illetve utcabútorok, padok, zemetesek, növények színesítik, gazdagítják majd a megújult főtér. A Széchenyi térbe torkolló Irgalmasok utcája a korzózás, a vásárlás, a nézelődés színterévé válik majd – a Ferencesek utcájához hasonlóan. Hamarosan elkészül a Dzsámi előtti új lépcsősor, s a tér kivitelezője vállalta a Hunyadi és a Szentháromság-szobor tisztítását is.

Szentháromság-szobor Jánoshalmán

MALUSTYIK MARIANN

A Szentháromság szobrok története a 17. század végéig nyúlik vissza, az első emlékműveket a pestis áldozatainak tiszteletére készítették. A jánoshalmi Szentháromság-szobor a város központi részén, a Béke téren helyezkedik el. Az 1940-es évek végéig ezen a területen volt Jánoshalma piactere, melyet a II. világháború után parkosítottak, így a Szentháromság-szobor is elvesztette központi funkcióját.

A Kalocsai Főegyházmegyei Levéltárban megtalálható az a levél, melyet Bornemisza Tibor plébános intézett a kalocsai érsekhez 1876. október 6-án, a szobor felállíttatásának ügyében. Az irat szerint a plébános útbaigazítást kért a művész személyét illetően, s az érsekség Bartalits Mihályt ajánlotta, azonban több forrás nem erősíti meg, hogy ez a szobor valóban az ő műve lenne.

A talapzaton két vörös gránit tábla jelzi a készítés, valamint a felújítások dátumát és az adományozók nevét. A szobor 1877-ben készült három jánoshalmi lakos, Édes Imre, Kecskés János és Kovács József felajánlásából. 1934-ben özv. Édes Jánosné Almási Rozália, 2002-ben pedig dr. Dénes Enikő és férje Gida János állíttatta helyre. A felújítást a kiskunfélegyházi Bozóki István kőfaragó és műalkotó készíttette.

A szobor homokkőből készült, kb. 5-5,5 m magas, három egységből áll: alsó része a talapzat, melyen egy oszlop, valamint négy szent álló alakja látható (Szűz Mária, Szent József, Szent János és Szent Imre). Az emlékművet a Szentháromság-ábrázolás koronázza meg.

Szűz Mária szobra frontálisan helyezkedik el. Hosszú alsóruhát, fölötte pedig palástot visel. Gazdagon redőzött ruhája, testét teljesen elfedi. Fején kendőt visel, haja csak egy vékony sávban tűnik ki alóla. Imára kulcsolt kezei a hívőkért való közbenjárást fejezik ki.

Mária balján látható Szent József szobra. A Szent Szűzhöz hasonlóan ő is palástot hord, a vállán átértve, a bal karjával összefogva. Ruhája alól csak jobb lábfeje bukkan elő. Kezében liliomot tart, mely tiszta életére utal. Haja és szakálla rendezett, arca nyugalomról tanúskodik.

Keresztelő Szent János alakja teveszór ruhában jelenik meg, mely bal vállán van átvetve, jobb vállát és felsőteste nagy részét szabadon hagyva. Jobb karját kissé behajlítja és attribútumát, a kagylót tartja a kezében, mely Jézus megkeresztelésének szimbóluma. Szent Imre szobra a negyedik. A másik három szenttől eltérően ő magyaros ruhát visel: legfelül hermelines palástot, melyet még díszesebbé tesz az oldalán végigfutó prémszegély. A palást alatt a mentét paszománnyal díszítették. Jobb lába mellett a földön korona látható, oldalára kardot erősítettek,

kezében pedig könyvet tart, a hátoldalán lévő kereszt alapján a Bibliát.

A szobor csúcán, az oszlop tetején a Szentháromság ábrázolása látható. Az Atya és a Fiú hullámok fölött a Földet szimbolizáló gömbön ül, kifejezve ezzel, hogy Isten a világmindenség fölött uralkodik. A Szentlélek galamb formájában a két alak között lebeg.

Krisztus felsőteste, az Atyáéval ellentétben fedetlen, ezáltal láthatóvá válik az oldalán lévő seb. Ugyanígy kitárt jobb tenyerén, valamint keresztet tartó bal kézfejen is megjelennek keresztre feszítésének eme szimbólumai.

A háromszög-motívum határozza meg a fő ábrázolás kompozícióját: az Atya feje mögötti háromszög alakja tér vissza a galambot övező fénycsóva formájában, a három isteni személy egysége pedig egy nagy háromszöget alkot.

A városban a következő évben felújítási munkák kezdődnek, amelynek eredményeképpen a Béke tér, mint tér működhet újra, így a Szentháromság-szobor is visszanyerheti központi helyét. ■

A szobor csúcán, az oszlop tetején a Szentháromság ábrázolása látható

*Fotó:
Malustyyk
Mariann*

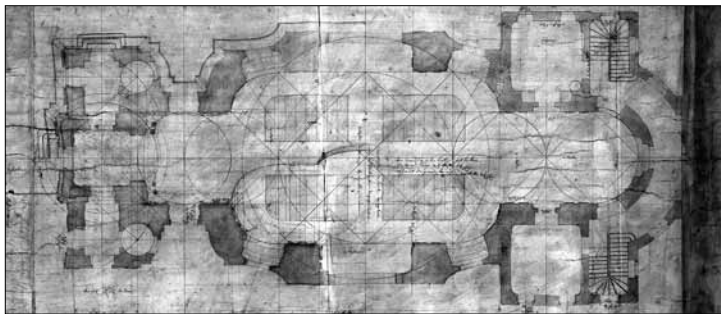
A nagykárolyi Kalazanci Szent József piarista templom

BARA JÚLIA

Rosenstingl rajza az építendő nagykárolyi templomról

A templom alaprajza (Rosenstingl tervrajza)

A nagykárolyi piarista templom a partiumi későbarokk egyházi építészet egyik kiemelkedő, kvalitásos emléke. Mivel a templom a Károlyi család nagykárolyi uradalmi birtokközpontjában épült fel 1769 és 1779 között, az építető, Károlyi Antal különös gondot fordított mind az épületnek, mind belső berendezésének igényes kivitelezésére; anyagi helyzete lehetővé, reprezentációs igénye pedig szükségessé tette, hogy a korszak kiemelkedő építészeit, mestereit foglalkoztassa.¹ Az alapkö mellett elhelyezett okirat szerint a templom fogadalmi templomként épült, Károlyi Antal Kalazanci Szent József közbenjárásának tulajdonította, hogy 1768-ban, tíz év gyermektelen házasság után fia született, ezért elhatározta, hogy tiszteletére hálából templomot építtet, az újszülöttet pedig a szent nevével Józsefnek keresztelteti.²

Károlyi Antal életének jelentős része fényes katonai pályafutása kapcsán Bécsben telt el. Feltételezhetjük, hogy itt ismerte meg az akadémiai tanárként is tevékenykedő tervező építészt, *Franz Sebastian Rosenstingl*-t, a császári főváros elismert építészt.³ Rosenstingl a templom tervrajza és madártávlati rajza mellett, számos részletrajzot is készített, hogy ezekkel a kivitelező munkálatokat végző nagykárolyi építészek, *Sieber Ferenc*nek és fiának, *Sieber Xavéri Ferenc*nek

munkáját megkönnyítse. Rosenstingl készítette a tornyot díszítő hat szobor, a szószék és az oltárépítmények tervrajzait is. Sajnos az ezekről készített, a levéltári forrásokban gyakran emlegetett rajzok, részletrajzok, gipszmodellek nem maradtak fenn. Károlyi Antal minden bizonnyal elégedett volt Rosenstingl munkájával, hiszen az említett tervrajzok mellett megbízta a nagykárolyi régi kastély, lovarda és kert alaprajzának és átalakítási tervrajzának elkészítésével, valamint a megyeháza, az elemi iskola (1780), egy fogadó és több kisebb épület, a pesti palota és a derekegyházi kastély kertjeinek megtervezésével⁴ is. Azt is tudjuk, hogy később Károlyi Antal ajánlásával került Egerbe, ahol Barkóczy Ferenc püspök további megbízásokkal látta el.⁵ Fontos megemlítenünk, hogy a templom belső díszítésével foglalkozó stukkókészítő, márványozó, aranyozó és asztalos mesterek egy része szintén osztrák származású volt. Így például a stukkókészítő mesterről, *Karl Martin Kellerről* tudjuk, hogy korábban már dolgozott Rosenstingl-el, ő készítette a bécsi Maria Treu piarista templom bizonyos oltárainak, többek között a Rosenstingl által tervezett

1 Jelen tanulmány főként levéltári forrásokra alapozott kutatómunka eredményeinek kivonatos összefoglalása. A legfontosabb források, melyekre tanulmányom során támaszkodok a Károlyi család nemzetségi levéltárából (MOL, Budapest), a nagykárolyi plébánia levéltárából, a Magyar Piarista Rendtartomány Központi Levéltárából (Budapest) előkerült építéstörténeti vonatkozású iratok: levelezések, számadások, beszámolók, tervrajzok, költségvetési tervezetek, Historia Domus, különféle kéziratok, hagyatékok, stb.

2 Az okirat magyar nyelvű átírata megtalálható a nagykárolyi plébánia levéltárában, illetve ennek latin nyelvű változatát közli a rendház Historia Domus-a is.

3 Rosenstingl-ről bővebben: Fatsar Kristóf: *Franz Rosenstingl kerttervezői tevékenysége Károlyi Antal szolgálatában*. In: *Ars Hungarica* 27. 1999. 2. 293-308; Hainisch Erwin: *Dehio-Handbuch: Die Kunstdenkmäler Österreichs*. Wien, 1977. 34, 125, 143; Dehio: *Niederösterreich nördlich der Donau*. 110.; *Die Kunst des Barock in Österreich*. Hrsg.: Günter Brucher, Michael Krapf, Hellmut Lorenz. Residenz-Verlag, Salzburg, 1994. 68.; Feuchtmüller, Rupert: *Kunst in Österreich. Vom frühen Mittelalter bis zur Gegenwart*. Wien 1973. 107.; Martin Riesenhuber: *Die kirchliche Barockkunst in Österreich*. Linz, 1924. 564, 555; *Österreichische Kunsttopographie*. III. Hrsg.: Karl Grossmann. Wien, 1926. 183, 206, 215, 246, 261, 265; Wastler Josef: *Steirisches Künstler-Lexikon*. Graz, Leykam 1883. 395, 403; Thieme, Ulrich, Felix Becker: *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart*. XXIX. Leipzig, 1935. 20-21.

4 MOL, T.20. No.60, No.64, No.97/1- 6, No. 109/1- 5, No.113/1-18, No.126/1- 2.

5 Voit Pál: *Der kunstgeschichtliche Ursprung der Minoritenkirche in Eger*. In: *Acta Historiae Artium*. 1965. 134.

Szent Kereszt oltárnak stukkómunkáit is.⁶ Ugyancsak Rosenstingl ajánlásával került Károlyi Antal szolgálatába az aranyozási munkálatokat végző mester, *Franz Mistchinger*, akiről jelenleg csak annyit tudunk, hogy korábban egy bizonyos tábor-szernagy feltételezhetően bécsi lakásának díszítésén dolgozott.⁷

A levéltári források arról tanúskodnak, hogy a gróf szerepe nemcsak a templom építési költségeinek fedezésében és a munkálatok megszervezésében merült ki, hanem az építkezési munkálatok előkészítésétől kezdődően a legapróbb részletig kiterjedő figyelemmel felügyelte az építkezés menetét, illetve a későbbiekben arról is gondoskodott, hogy a templom megfelelően el legyen látva a szükséges kellékekkel, úgy hogy ezek nemcsak a liturgiai, hanem az esztétikai, művészi követelményeknek is megfeleljenek.

A templom belső díszítésében a legnagyobb szerep a hét barokk oltárnak jut: a szentélyt a főoltár építménye zárja le, a hajó falába bemélyülő hat kápolnafülkében pedig egy-egy mellékoltár található, az északi oldalon Páduai Szent Antal, Szent József, Avellinói Szent András, a déli oldalon pedig

Nepomuki Szent János, a Szentháromság, és a Magyar Szent Királyok oltára.

Az oltárképek 1778-1780 között készültek, *Jobann Ignaz Cimbal*, sziléziai származású bécsi oltárkép- és freskófestő alkotásai.⁸ Az akadémista Cimbal egyike volt a 18. század közép-európai barokk festészetét meghatározó személyiségeinek. Korai munkái Bécshez kötődnek, később, az 1760-as években cseh földön dolgozik, majd 1768-tól kezdődően Magyarországon jut nagyszabású freskó- és oltárkép-megrendelésekhez. Jelentősebb munkái 1768 és 1781 között készültek. Tevékenysége Székesfehérváron, Zalaegerszegen, Sümegyen, Veszprémben és különböző dunántúli templomokban követhető nyomon, ahol oltárképeket, illetve falfestményeket készített. Nem tudjuk, hogy Károlyi Antal választása miért esett Cimbalra, talán nyugat-magyarországi tevékenységével hívta fel magára a figyelmet.⁹ Későbbi életútjáról kevés és zavaros adatokkal rendelkezünk. Miután 1778 körül elkészíti a nagykárolyi templom oltárképeit, neve három évre rá a nagyvárad székese gyház négy mellékoltárának, évekkel később (1787) pedig a Károlyi család udvari építészenek, *Bitthausser József*nek, Nagykárolyból Cimbalnak címzett levelében a csongrádi templom Mária Mennymbemenetelét ábrázoló oltárának, a sándorfalvi Szent Erasmus-oltárképének, illetve a nagyvárad püspöki palota kápolnája és a gyulai templom tabernákulumának kapcsán bukkan fel.¹⁰

A nagykárolyi barokk mellékoltárképek szervesen illeszkednek Cimbal életművébe. A főoltárkép a piarista rend alapítóját, Kalazanci Szent Józsefet ábrázolja. A szent ikonográfiájának egyik legelterjedtebb kompozíciója jelenik meg, amely a Szűzanya előtt hódoló Kalazanciust gyermekek körében ábrázolja.¹¹ Az égi szférát a felhők között trónoló Szűzanya képviseli, karján a gyermek Jézussal, amint oltalmazó tekintetét az előtte, gyerekek társaságában megjelenő Kalazanciusra fordítja. A rendalapító jobb kezét egy nemesi ruhába öltözött fiú vállára helyezi, a másikat pedig áldást kérve a Szűzanya felé emeli. Tőle balra egy kék színű, mellén zsinórral díszített, jellegzetes nemesi ruhába öltözött felnőtt férfi alakja jelenik meg, nyakában szalagra fűzött érdemrenddel, kezében széthajtott papírtekercset fogva. Minden biztonnyal a megrendelő portréja ez, a Kalazanci mellett, aranyló ruhában, vállán piros színű köpenyvel, imára kulcsolt kezekkel megjelenő kislíú pedig az akkor tíz éves Károlyi József portréja.¹²

Bár a templom 1857 és 1860 között, valamint 1892-ben *Ybl Miklós* illetve *Meinig Artúr* építészek irányításával kisebb méretű átépítéseken is átesett, jelenlegi alaprajza, homlokzatai, belső berendezése jórészt a 18. századi kialakítását mutatja. ■

Egy kép a főoltárról (Kalazanci Szent József oltár votívkép)

Fotók: Bara Júlia

6 Otto Biba: *Der Piaristenorden in Österreich. Seine Bedeutung für bildende Kunst, Musik u. Theater im 17. u. 18. Jb.* Eisenstadt, 1975. 78, 87. *L'Architettura delle Scuole Pie nei disegni dell'Archivio della Casa Generalizia.* Red. Nicolò De Mari, Marco Rosario Nobile, Simonetta Pascucci, Roma, Archivum Scholarum Piarum, 1999. 361.

7 MOL, P398, 62846; 62847; 62848.

8 Sabau, Nicolae: *Jobann Ignaz Cimbal, magister artis peritus și pictura altarelor bisericii piariste din Carei.* In: *Ars Transilvaniae.* X-XI/2000-2001. 125-143. Garas Klára: *Magyarországi festészet a XVIII. században.* Budapest, 1955. 60-62.

9 Biró József: *Nagyvárad barokk és neoklasszikus művészeti emlékei.* Centrum Kiadóvállalat Rt. Budapest, 1932. (reprint). 50. *Barokk művészet Közép-Európában. Utak és találkozási pontok.* Szerk: Galavics Géza. Budapesti Történelmi Múzeum, Budapest, 1997. 174. Garas Klára: *Magyarországi festészet a XVIII. században.* Budapest, 1955. 60-62, 211-212. *Saur Allgemeines Künstlerlexikon*, Bd. 19. München-Leipzig, 1998. 228-229. Riesenhuber, Martin: *Die kirchliche Barockkunst in Österreich.* Linz, 1924. 518. Kéry Terézia-Mojzer Miklós-Szilárdy Zoltán: *Jobann Ignaz Cimbal: Szent Imre.* In: *A Magyar Nemzeti Galéria régi gyűjteményei.* Szerk. Mojzer Miklós. Budapest, 1984. 171. Jávor Anna: *Leiber, Tabota és Cimbal Martonvásáron.* In: *Művészettörténeti Értesítő*, XXXIX(1990) 210, 211.

10 MOL, P1511/L.d. 185.

11 Szilárdy Zoltán: *Kalazanci Szent József ikonográfiája metszetek tükrében.* In: *Piaristák Magyarországon 1642-1982. Rendtörténeti tanulmányok.* Budapest 1992. 28-36. Szilárdy Zoltán: *Kalazanci Szent József a barokk évszázadok rézmetszetein.* In: *U6: Ikonográfia – kultúrtörténet. Képes tanulmányok.* Budapest, 2003. 270-274.

12 A nagykárolyi oltárkép nem az egyedüli olyan Kalazanci Szent József oltárkép, ahol megjelenik a mecénás vagy donátor alakja, a kecskeméti illetve trencsényi templom oltárképein például Kalazanci mellett feltűnik a megrendelő Koháry István illetve a kiskorú II. József portéja is.

Pietate, Honore et Perseverantia

Ahol a jelszavaknak már nincs varázserejük: Bánlak

Bánlak a romániai falvak szokványos sorsát élte s éli, kastélya úgyszintén. A Karátsonyiak hajdani uradalmát előbb a román királyi trónt birtokló Hobenzollern család szerezte meg, majd a kommunista fordulatot követően a párt a társadalom számkivetettjeit szállásolta el a kastély falai között. A rendszerváltás után az épület tovább romlott, amikor a „szociális elemeket” elbocsátották. A helybéli parasztok ugyanis maradtak: így eshetett meg, hogy az ingatlanból „ismeretlen tettesek” elvittek minden mozdíthatót. Ezután következett a polgármester, aki nagylelkűen az ortodox egyház kezére játszotta a birtokot. Most ott tartunk: féltő, hogy a hajdani egyiptomi pavilon tetejére egy szép napon bagymakupola kerül.

GURZÓ K. ENIKŐ

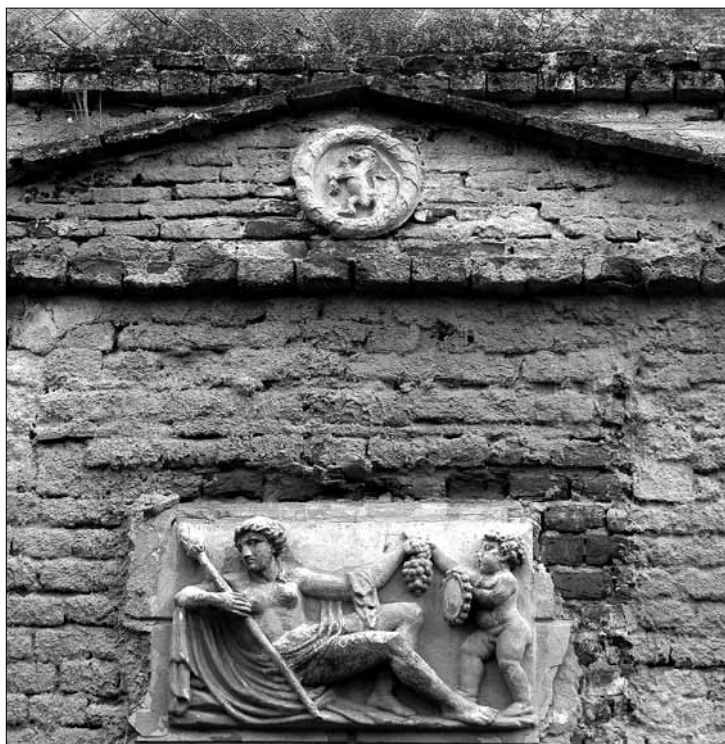
A jó termőföldű bánági település és a központjában magasodó főúri lak gondjai akkor kezdődtek, amikor a birtok Erzsébet királyné (I. Károly feleségeként 1881-től Románia királynéja,) tulajdonába került. A királyné még a Karátsonyiak jól meghatározott bánlaki szerepét is kitörölte a társadalom emlékezetéből, ha nem is tudatosan, de olyan hatékonysággal, hogy a csinos kastélyt ma már a temesvári levéltárban, illetve egyéb fórumokon is csupán az ő tulajdonánaként és ex-birodalmaként tartják számon. (Ami persze nem jelenti azt, hogy karban is tartják, csupán azt, hogy az uralkodó familia egyik leszármazottja jogos jussaként követeli vissza az államtól, mondván: a kastély elődei egyik nyári szálláshelye volt, tehát most őt illeti meg.)

A történet nem lenne kerek, ha nem kapna szót benne a görögkeleti egyház, amely azzal az ígérettel

A borpince lejárata fölé egy szőlőfürtöt tartó puttót faragott a mester, azt a pillanatot ragadva ki a figura „életéből”, amikor a gyümölcsöt átadja egy hölgynek.

szédítette meg a döntéshozókat, hogy majd keresztény ifjúsági s művelődési centrummá alakítja az épületet. Bár mind az ígéret, mind a bánlaki előjáró nagylelkű ajándékának ünnepélyes átadása is lezajlott régen, a bekonferált átalakításnak semmi nyoma. Az épületre természetesen a kulturális minisztériumnak is fájt a foga, s talán nem is ártott volna annyira semminek és senkinek, ha az övé marad. A művelődési tárca ugyanis védett műemlékként kívánt hozzányúlni, amiként azt meg is tette, amíg le nem állították a mitropoliták, illetve az őket támogató befolyásos körök. Ezért van az, hogy a kastély jelenleg szürke gúnyában, ablakok és ajtók nélkül néz a tél elé. Pedig nagy kár, mert az egykoron gazdag bánági községekben mára nem sok épített érték maradt meg az arisztokraták hajdan bőséges hagyatékából. Kúriák, udvarházak tucatja semmisült meg úgy, hogy a komcsik átadták a helyi „téésznek”, a téész-elnök pedig a fennhatósága alá tartozó állatállománynak.

Bánlak a Karácsonyi grófok ősi fészke, a török megszállás évszázadaiban a temesvári basa nyári lakhelyül szolgált, majd Florimund Mercy gróf kormányzósága idején Draskovits Ferenc horvát bán kapta meg. Egyéb környékbeli, Temes megyei falvakkal együtt – beleértve Dolácztot vagy Dócot (ma Dolat), Karácsonyifalvát (ma Ofsenita), Karácsonyiligetet (ma Soca) és Partost (ma Partos) tőle vásárolta meg 1805-ben a beodrai Karácsonyi Lázár. Arról az 1759-ben született Lázárról van itt szó, aki Torontál vármegye alispánja is volt, majd országgyűlési követként bizonyított, és hozzávetőleg 300 ezer forintot, vagyis egy, akkoriban igen jelentősnek számító summát fordított jótékony, nemes célokra, többek között a Magyar Királyi Honvéd Ludovika Katonai Akadémia fenntartására. Persze voltak ennél kevésbé dicsérendő, militáns vállalkozásai is: a franciák elleni háború apropóján például kiállított egy száz főre rügő inszurgens-csapatot. Mindenesetre érdemei elismeréséül I. Ferenc császár grófi rangot ajánlott fel neki, ám ő inkább donációba kérte a nagy- és kishalmi (ma Jamul-Mare, Temes megye, valamint Mali Zam, Vajdaság) uradalmakat, amelyeket meg is kapott. Társadalmi rangját gyermekei házasságával is erősítette; leányát gróf Keglevich Sámueljhez adta férjhez, az 1793-ban született Lajos fiát pedig Starhemberg Mária Lujza birodalmi grófnővel eskette össze. Ennek a házasságnak a gyümölcse Guidó (1817-1885), aki 1842-ben

...a kastély jelenleg szürke gúnyában, ablakok és ajtók nélkül néz a tél elé.

Fotók:
Gurzó K. Enikő

Temes vármegye főszolgabírája lett, 1848-ban pedig honvédőrnagy, a pesti nemzetőrök parancsnoka. Ezért kellett elmenekülnie, s emiatt kobozták el területeit (fénykorában a családnak több mint 17 ezer hold földje volt a Bánságban). Guidó, mint a kultúra támogatója kapta a legtöbb elismerést, sőt, vannak akik őt tartják a 19. század egyik legnagyobb művészetpártolójának. A bánlaki hitbizományi uradalmat viszont fia, Jenő fejlesztette mintagazdasággá. Kanyarodjunk vissza azonban a kezdetekhez, nevezetesen Lázárhoz, mert az 1793-ban épült bánlaki kastélyt ő bővítette s rendezte be műkincsekkel, és ő volt az első, aki a 9,3 hektáros díszparkba ritka fákat telepített. Az általa megalapozott hagyományt szerencsére az utána jövők is folytatták. A megőrződött leírások szerint életében antik műtárgyak, empire s rokokó bútorok, japán faliszőnyegek, márkás porcelánok, híres mesterek festményei s családi fegyvergyűjtemények díszítették a szobákat, nappalikat. Az egyiptomi kollekciót a parkban felhúzott keleti épületben őrizték. Munkácsy Mihály is többször megfordult a ma Szerbiához tartozó beodrai (a középkorban Böldre vagy Beldre, ma Novo Miloševo) birtokukon, s jó barátjává vált a főnemesi familiának, akik jelmondatukká az odaadásra, tiszteletteljességre s állhatatosságra szólító „Pietate, Honore et Perseverantia“ latin maximát választották.

A korabeli feljegyzésekből tudjuk, hogy Jenő szívesen tartózkodott Bánlakon, az ódon épületben, amelynek olyan vastag falai voltak, mint egy feudális várkastélynak. Az építető idejében nagy szükség volt erre az ellenállóképességre, főként, amikor a szerbek fellázdáltak, és egy teljes hétig ostromolták az „erődöt“. A kastélyt pompás park övezte, nagy „lawntennis grounddal“, azaz tenispályával. Izgalmas lehetett a sötét, nehéz esztendőkről regélő földalatti börtön is, valamint a modern ízlést ékesen hirdető remek ebédlő, a pompás szalon-együttes és az előkelő termek sorozata. Jenő Egyiptomból hozott edényeire, berendezési tárgyaira, múmiajára, gazdag családi képtárára, miniatúráira a dettai vagy a temesvári múzeumban

meg kellett volna rábukkannom, ám ez csak félig-meddig történt meg. Szinte mindenütt romokra leltem. Ezen nincs is mit csodálkoznunk, hiszen a Karácsonyi-vagyomból először 1956-ban került közgyűjteménybe egy-két műtárgy, porcelán, szobor, nyolc festmény és egy griffmadaras kút –, amelyet a temesvári Hunyadi-kastélyból vitték a múzeumba. Ezek megmenekültek nem úgy, mint a térszobrászok zöme.

1922-ben Radovan Lozovics pancsovai képviselő gondnoksága idején a Karátsonyiak bánági kastélyából szőrén-szálán eltűntek a bútorok, az uradalomból a mezőgazdasági gépek, s nyoma veszett az állatállománynak. Az első világháború után pedig a visszavonuló rác katonák tettek tönkre szinte mindent, s amit nem, azt elvittek. (A maradékot a helyiek lopták el).

A palota délre néző főhomlokzatának egyetlen dísz a család kőbe vésett címere az attikán. A két északi irányba terjeszkedő oldalszárny teraszos udvart zár közre. Az említett heraldikus jelképet a román királyné is megőrizte, egészen 1948-ig, aztán a hatalomra jutott kommunisták leverték onnan. Darabjai sokáig a közelben heverték. Ugyanez a szimbólum egy mozaikon is fellelhető a kastély udvar felőli részén, ahol az „MDCCLIX“-es évszám is látható volt. A főparkány feletti mellvédszerű fal az 1991. évi földrengésoromlott le, áttörve a tetőt és az emeleti szalon plafonját.

Az épület park felőli részeit barokkos padlásablakok és a címertanból, illetve a görög-római mitológiából merített alakokat ábrázoló reliefek, valamint az udvar sarkaiban elhelyezett, 1793-ban készült állólámpák s más, 18. századi kovácsoltvas-termékek díszítették. Kivételes munkát képviseltek még az alagsori bejáratok, a dór oszloputánzatokon nyugvó, a front egyhangúságát változatosabbá tevő architrávok. A kapukat fából ácsolták, felettük domborművek sorakoztak, olyan témákat jelenítve meg, amilyeneket a pince jellege, funkciója megkövetelt. A borpince lejárata fölé például egy szőlőfürtöt tartó puttót faragott a mester, azt a pillanatot ragadva ki a figura „életéből“, amikor a gyümölcsöt átadja

egy hölgynek. A faskamra lejárataánál sokáig Pán isten „zenélt”. Pán istennek egyébként több szobra is volt a kastélyparkban (néhány közülük a Bánsági Múzeumban található).

Az épület négyszintes, a földszint és az első emeleti szalonok beosztása azonos: a déli (vagy központi) tömb egy domináns, hosszanti teremből állott, a földszinten viszont ezt az elrendezést egy régi boltíves bejárat befalazása révén alakították ki. Ennek két oldalára, jobbra s balra egyaránt két-két szobát terveztek, összesen itt öt helyiség állt a főurak rendelkezésére, a keleti s a nyugati szárnyban viszont három szobát kötött össze egy-egy folyosó. A fürdők az északi folyosók végén kaptak helyet, átellenben pedig a lépcsőházak voltak.

A kastély egyedi tartozékai közé tartozott az épület összképét meghatározó elem, az északi oldal két padlásablaka. ezeket 1948-1989 között stílusalánították, drasztikusan átalakítva. A főúri lak természetesen egyéb páratlan megoldásokkal is büszkélkedhetett. A 19. században, miután Jenő hazajött Egyiptomból, a főhomlokzatot két masszív kapu közé építették be; az eredmény az ókori egyiptomi, s az angol neogót stílus sajátos keveredése lett. Az egyiptomi pavilonnak 1991-ig sikerült megőriznie épségét.

A birtok detta felőli részén, a húszméter magas cédrusokkal keretezett, fél kilométernyi sétány vé-

gén állott egy kapu, amelyet hol Andrásynak, hol Oroszlánnak neveztek, ezek tartóelemeit két griffmadár koronázta. (Andrásynak amúgy Jenő feleségét, Karolinát hívták a családban.) A róla elnevezett utat a hozzá tartozó, fából kialakított, padokkal ellátott pihenővel együtt az 1970-es években számolták fel. A park vasútállomás felőli részén azonban még ma is létezik egy neogót téglakapu: ezt valószínűleg 1903-ban emelték, felső részét vélhetően egy, kezében keresztet tartó szíren ékesítette, (Talán innen kapta a Szíren nevet az ingatlan-együttes. De díszíthette griffmadár, vagy a család címere is, ezt nem tudjuk, mert az évek során ugyanis megsemmisítették.)

A neoreneszánsz bánlakai kastély neoklasszikus alapokra épült, enyhe romantikus vonásokkal. Parkja két részre tagolódott: a lakosztályokhoz közeli a geometrikus, rendezett francia mintát követte, a távolabbi az exotikus hatásokra törekvő, rendezetlenséget imitáló angolt. A főúri elvárások és a kor divatja szerint kialakított palota és melléképületei (a tisztartói ház, az istállók, az egyiptomi stílusú kápolna, a víztárolók, a jégverem) 1994-ben kerültek fel az országos jelentőségű műemlékek listájára. A komplexum felújításával, hasznosításával számos terv foglalkozott, ám a fantasztikus elképzelések közül egyik sem valósult meg. ■

Kegyeleti Konferencia

November 6-án, nyolcadik alkalommal került rendezték meg az Országos Kegyeleti Konferenciát a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum Dísztermében. Mintegy kétszáz vendég hallgatta az előadásokat, amelyek más-más szemszögből tárak fel az emlékezés lehetőségeit. Az érdeklődés középpontjában a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság megalakulásának 10 éves jubileumi évfordulója alkalmából a „Kegyelet és Emlékezet 1999-2009” címmel az eddigi tevékenységet bemutató fotókiállítás állt, melyet *dr. Mezős Tamás* a KÖH elnöke és *Radnainé dr. Fogarasi Katalin* NEKB főtitkára nyitott meg.

A tízéves évforduló alkalmából a Bizottság honlapkészítő pályázatot hirdetett általános és középszintű diákok számára Anatole France bölcsgondolatának „Az ősök sírjai avatják az országot hazává” szellemiségében. A díjkiosztásra a délután folyamán került sor.

A konferenciát *Sólyom László* köztársasági elnök, mint fővédnök nyitotta meg. Köszöntőjében kiemelte: a Bizottság példaértékűen látja el feladatát, a munkát megköszönve *Boross Péter* elnöknek köztársasági elnöki érmet adományozott. Felhívta a figyelmet azonban a határon túli nemzeti halottaink síremlékének ápolására, mint elkövetkezendő feladatra. *Jókai Anna* író előadásában hisztérikus, hatalom-mániával küzdő nemzet képét tárta elénk. Az ilyen hozzáállás rossz, mert az új szellemi fordulat a nemzeti feltámadás elől veszi el energiánkat. *Tóth Imre* presbiter, a kecskeméti református temető mutatta be, az egyházközösség áldozatos munkáján keresztül, mely a mai követelményeknek megfelelő, az elődök emlékét híven őrző sírkertté vált napjainkra. *Szunai Miklós* a Széchenyi Tudományos

Társaság ügyvezető elnöke a társadalom, a szűk közösség felelősség vállalásának fontosságát hangsúlyozta az emlékhelyek megőrzésében. Jó példaként állítva elénk a Doberdói Kápolna felújítását. A délutáni tanácskozás *Schneider Márta* szakállamtitkár előadásával folytatódott, a digitalizált világ és az emlékezet megőrzésének jelenleg működő formái bemutatásával. *Zsigmond Attila* a Budapest Galéria főigazgatója kritikát fogalmazott meg temetőink rendezetlensége, és a bennük lévő „giccs-áradattal” szemben. Jó példaként állította elénk a Nemzeti Panteont, vagyis a Széchenyi által nevezett „Nemzeti Üdvöldét”. Az emlékművek, mauzóleumok példaértékét hangsúlyozta történeti, építészeti de esztétikai szempontból, melyek számos neves korabeli szobrász, kőfaragó keze munkáját dicsérik. A Nemzeti Panteon újraélesztését sürgette. *Dr. Varga Kálmán* a Műemlékek Nemzeti Gondnokság igazgatója intézményét mutatta be. Összetett, többretegű értékmegőrzésről beszélt. Az általuk gondozott épületek és szellemi örökség elemei is – mondta – ezt szemléltetik, a váraktól a török emlékeken át, a történelmi, zenei, vallási emlékhelyeken keresztül az élővilági helyekig. *Katona Tamás* történész, NEKB tagja a budai várnak, mint nemzeti emlékhelynek kérdéskörét boncolgatta. Szemléletes előadásával képeletben bebarangolhattuk a várat a Bécsi kaputól egészen az Oroszlános udvarig. Megismervén a sikereket, de az értékek szándékos pusztítását is. Felhívta a figyelmet arra, hogy mi ne legyünk vétkesek a további pusztulás elősegítésében. *Boross Péter* elnök rövid zárszavával fejeződött be az idei évi konferencia.

Kaszáné Szendrei Júlia

Sokszínű műemlékvedelem

Megjelent a Műemléki beszélgetések

*Tanulmányok a sokszínű örökségvédelemről című kötet
(Herman Ottó Tudományos Egyesület Miskolc, 2009)*

TUROK MARGIT

Már régen hiányzott egy olyan, a műemlékvédelemről szóló mű, mely nem csak a szakmához szól, de a laikusok számára is érthetően közvetíti az örökségvédelem gondjait, küzdelmeit és eredményeit. Ami egyaránt használható az oktatásban, az ismeretterjesztésben. Jó ez a könyv azért is, mert kulturális örökségünket egységes egésznek fogja fel, olyan rendszerként, amelynek részei önkényesen nem szakíthatók el egymástól anélkül, hogy az egész meg ne szenvedné. Már a kötet alcíme, de *Paszternák István* korrekt előszava mellett megjelenő „utalás” (Merre tovább, kulturális örökségvédelem? – így vesszővel, és kérdőjellel) sokat sejtetően! azt sugallja: változásra van szükség. Vegyük észre, hogy kulturális örökségünk sokszínű, de a különbözőség nem elválaszt, éppenséggel összekapcsol, mert a különbözőség magában rejti a hasonlóságot is. A tanulmánykötet szemlélete korszerű, összefogást szorgalmazó, ugyanakkor példázó is, hiszen egyként munkálkodtak rajta muzeológusok, az örökségvédelem miskolci munkatársai, természetvédők, építészek.

Két fiatal, pályája elején járó muzeológus kolléga *Gál-Mlakár Zsófia* és *Szolyák Péter* lelkiismeretes munkáját dicséri a kiváló válogatás és a szerkesztés. A tizenhárom tanulmány a Herman Ottó Tudományos Egyesület (Miskolc) szervezésében, a KÖH Miskolci Irodájának szellemi és erkölcsi támogatásával 2004-2009 között, Műemléki beszélgetések cím alatt elhangzott előadások írásba foglalt dokumentuma. A szerkesztők négy nagy főcím alá (Örökségvédelem Erdélyben, Tárgyi és épített örökségünk Magyarországon, A modern építészet és az örökségvédelem összefüggései, Az örökségvédelem határán) rendezték az igényes írásokat, ügyelve a terjedelmi arányokra. Az első három tanulmány (*Sebestyén József*, *Várallyay Réka*, *Fekete Albert*) az erdélyi örökségvédelem néhány kiemelt eredményének bemutatásán keresztül (inventarizációs program, a háromszéki nemesi építészet, az erdélyi kastélykertek tájformáló hatása) arra hívja fel a figyelmet, hogy a határainkon kívülre került örökségünk gondozása is a mi feladatunk. Figyelemreméltó tapasztalataikat érdemes hasznosítani a határainkon belül is!

A második nagy fejezet alá rendezett írások a borsodi régió eddig kevésbé ismert építészeti és tárgyi értékeit mutatják be, érzékeltetve azt is, hogyan, milyen módon folyik az örökségvédelem napi munkája. *Hajdú Ildikó* a terület gótikus freskóit fűzi össze valóságos „gótikus turistaúttá” – idegenforgalmi szempontokra is gondolva. *Olajos Csaba* tanulmánya a borsodi-tokaji tájba és életbe szervesen illeszkedő borospincékkel ismert meg. A Felvidék

népének vallási és egyházi életéről a védett klenódi-umok, liturgikus-, a különféle berendezési tárgyak, harangok, orgonák (kulturális javak) őriznek ismereteket. A fejezet két utolsó tanulmánya ezekkel foglalkozik (*Turok Margit*, *Hajdók Judit*), feltárva a kulturális javak védelmével kapcsolatos problémákat, gondokat, a továbblépés lehetőségeit is.

A kötet további három tanulmánya – a régi és az új építészeti emlékek közötti összefüggésekre irányítva a figyelmet (*Meggyesi Tamás*, *Winkler Gábor*, *Ókrutay Miklós*) –, arra tesz kísérletet, hogy előre tekintve kitapogassa az örökségvédelem jövőben követendő irányait. Az utolsó fejezetben pedig megismerkedhetünk a környezetvédelem problémáival is. A szerzők a két terület szerves összetartozását hangsúlyozzák szemléletes példák (*Pál Viktor*, *Szolyák Péter*) felvonultatásával, a Bükk Nemzeti Park Igazgatóságának területén életre hívott, példaértékű együttműködés bemutatásán keresztül (*Baráz Csaba*).

Ebben a szellemben készült a kötet borítója is (*Szolyák Péter* munkája), amelyen egy régi fotó idézi fel Miskolc főutcai épületeinek szocialista átépítés előtti képét. A kötet megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap Igazgatósága Műemléki és Régészeti Szakmai Kollégiuma és a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal támogatta. ■

*Miskolc-
Felsőbátor,
a Szeleta-barlang
bejárata
a századelőn*

A Szekszárdi Vármegyeházban folytatott próbafeltárások eredményei

KÁRPÁTI ZOLTÁN – PETKES ZSOLT

A Sárköz és a Szekszárdi-dombság találkozásánál található Tolna megye egyik legismertebb és egyben leglátványosabb műemléke, a 19. század első felében épített szekszárdi Régi Vármegyeháza. A Pollack Mihály által tervezett épület különlegessége, hogy a helyén állt az I. Béla által alapított szekszárdi Bencés monostor, melyet a középkor folyamán több alkalommal bővítettek, majd a törökök alatt várrá alakították át. A hódoltságot követően a bencés szerzetesek már nem telepedtek vissza Szekszárdra, a monostor-templom azonban megújult, s a régi monostor-épületek helyett a 18. században újak épültek. 1783-ban Tolna megye rendjei vásárolták meg az épület-együttest az új vármegyeháza kialakításához. Az 1794. augusztus 7-i nagy tűzvészben a leromlott állapotú templom és a monostor déli épülettömbjéből kialakított intézményi épület is leégett. A tűzvészt követő helyreállítás során szinte azonnal felmerült a Vármegyeháza bővítésének terve, így a templom maradványait elbontották, lehetőséget adva a középület északi irányú bővítésére. Az elkövetkező évtizedekben több terv is született. Az egymástól eltérő tervek Pollack Mihály öntötte egységes formába, kialakítva ezzel az épület jellegzetes klasszicista formáját.

A Vármegyeháza kiépítésével a felszínről eltűntek a bencés monostor maradványai. Ennek ellenére nem merült feledésbe I. Béla király temetkezési helye. Az első régészeti kutatás Csalog József nevéhez köthető, aki az 1940-es évek első felében szelvényeket nyitott a középület udvarán. A feltárás leletanyaga és teljes dokumentációja megsemmisült a II. világháború folyamán, így a megnyitott szelvények pontos helyét nem ismerjük. A monostor

kutatását Kozák Károly folytatta, akinek az 1968 és 1972 között végzett ásatásai nyomán felszínre kerültek a szekszárdi Vármegyeháza udvarának északi oldalán a bencés monostor centrális alaprajzú templomának maradványai. Az előkerült romokat konzerválták, az udvar szintjének lesüllyesztésével bejárhatóvá tették, így alakították ki különleges atmoszférájú bemutatóteret.

Napjainkra azonban mind a szekszárdi Vármegyeháza, mind az udvaron kialakított rommező is felújításra szorul. A tervezett felújítási munkák előkészületei során Gere László által készített örökségvédelmi hatástanulmány hatására Lajtai Zoltán tervező részéről felmerült egy új bemutatóteret kialakításának ötlete az épület északi szárnyában. Az épületrész alatt feltételezett középkori építészeti emlékek feltárása és „in situ” bemutatása révén közvetlen kapcsolatot lehetne teremteni jelen és múlt rétegei között, egyben a látogatóknak, a város lakóinak lehetőségük lenne Szekszárd történetiségének megélésére. A Tolna Megyei Önkormányzat felkérte a Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálatot a próbafeltárás elvégzésére. A kutatást az épület felújítási terveiben lefektetett elképzelések és a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal állásfoglalása alapján az épület északi szárnyának déli traktusaiban végeztük.

Hipotézis vagy valóság?

Kozák Károly az általa végzett régészeti feltárások eredményeiről egy cikksorozatban számolt be a Szekszárdi Múzeum Évkönyvének hasábjain, amelyben barokk kori felmérésekre és alaprajzokra, valamint a monostorhoz kapcsolódó szájhagyományra hivatkozva felvetette annak a lehetőségét, hogy a centrális monostortemplom északi oldala mellett, annak közvetlen közelében egy kisméretű, Árpád-kori előzményekkel rendelkező gótikus kápolna helyezkedett el. A szerző elképzelése teljes mértékben elméleti volt, hiszen a feltételezett északi kápolna teljes területe a Régi Vármegyeháza általa nem kutatott északi épülettömbje alatt helyezkedik el. A hipotézis később más kutatók publikációiban tényszerű hivatkozásként jelent meg. A fentiek alapján a próbafeltárásnak elsősorban a feltételezett épület létezését kellett igazolnia, a bemutatathatóság lehetőségeit meghatározni, emellett adatot kellett szolgáltatnia a kiviteli tervek elkészítéséhez, továbbá célja volt a Kozák Károly-féle felvetés megerősítése, esetleg cáfolata is.

A kutatás eredményei

Az ásatás három, egymástól jól elkülöníthető korszak leleteit hozta felszínre. A legidősebb azonosított időszakhoz sorolhatók legkorábban a 12. századra keltezhető templom körüli temető sírjai, amelyek egységesen egy 1,5-2 méter vastag, sötétbarna színű, fehér habarcsfoltos feltöltésbe voltak beásva. A következő jól megfogható korszakot az Árpád-kori templom körüli temető sírjait bolygató, egységes építészeti rendszert mutató középkori falmaradványok alkotják, melyek helyzete kissé eltér Kozák Károly elméleti rekonstrukciójától, az előkerült falmaradványok azonban nem cáfolják egy esetleges gótikus kápolna létezésének lehetőségét.

Régészeti feltárás a Vármegyeháza udvarán

A kutatás során megfigyelt három támpillér és az egyik kutatóárok északkeleti sarkában dokumentált kváder burkolatú belső falszöglet arra utalt, hogy gótikus alaprajzú, támpillérekkel tagolt, keleten a nyolcszög három oldalával záródó, nyugat-keleti tájolású középkori épület került elő. A maradványok alaprajzi elrendezése, építészeti jellege alapján joggal feltételezhető, hogy a vizsgált területen valóban állt a középkorban egy kápolna, amelyben téglaboltozatos kriptát is kialakítottak. A régészeti megfigyelések arra utaltak, hogy az épületnek nem volt korábbi, Árpád-kori előzménye. Az építmény teljes alaprajzának megismeréséhez, illetve a centrális monostortemplommal való kapcsolatának meghatározásához további kutatásokat kell végezni. A középkori épületrészleteken kívül megfigyeltük a monostortemplom barokk korszakában megépített északi sekrestye déli falának alapozását, valamint az északi falához kapcsolódó támpillért is. Ugyancsak ehhez a korszakhoz kapcsolódik egy északnyugat-délkeleti irányú téglafal is, a sekrestyétől nyugatra.

A sikeres próbafeltárás alapján lehetőség van a tervezett építészeti célok megvalósítására, de talán a legfontosabb eredmény, hogy a műemlék építéstörténete, topográfiája újabb sarokpontokkal bővült, amelyeknek a kolostor-együttesben meghatározható szerepét az építési, felújítási munkákhoz kapcsolódó megelőző feltárás révén lehet majd pontosítani.

A 2010-es pécsi Európa Kulturális Fővárosa eseményeihez kapcsolódó beruházás megvalósulása jelentős előrelépést jelent a tolnai megyeszékhely történetiségének bemutatásában. ■

Fotók:
Kárpáti Zoltán

Furu Kalotaszeg

Megjelent Furu Árpád: Kalotaszeg népi építészete című könyve

BALASSA M. IVÁN

Kalotaszeg népi építészete nem tartozik az ismeretlenek vagy kevésbé ismertek közé. Már a 19. század utolsó éveiben megjelent Jankó János *Kalotaszeg magyar népét* bemutató könyve, benne a lakóház és használata példaszertű leírásával. A következő néprajzos nemzedékből Bátky Zsigmondnak köszönhetünk egy tanulmányt a 20. század első éveinek építészeti állapotáról. Ha az ország más részeihez hasonlóan, az I. világháborúval Kalotaszegen is lényegében „lezárult” volna a népi építészet, akkor erre a kötetre legfeljebb azért lett volna szükség, hogy jó minőségű színes fotókon ismerkedhessünk ennek a sajátos néprajzi tájnak építészeti arculatával. De itt, a népművészet egészével összhangban a 19. század végén megindult egy olyan fejlődés, melynek eredményeként egy új, az előzményeket messze meghaladó népi építészet virágzott ki, amely még az 1930-40-es években is élő volt. Ezt kutatta az 1999-ben megindult *Erdély népi építészetének inventarizálása* program – elsőként éppen Kalotaszegen, és Furu Árpád ebben a kötetben összegzi ennek és egyéb kutatásainak eredményét. Először Kalotaszeg földrajzi tagolódásával ismerteti meg olvasóját a szerző, majd a településszerkezeteket és a hagyományos udvareltrendezéseket mutatja be. A következő fejezetek a lakóházzal foglalkoznak, alaprajzi elrendezésükkel, szerkezeti felépítésükkel, a homlokzatokkal és a nyílászárókkal, végezetül pedig a pompás tűzelőberendezésekkel és röviden a berendezéssel, a bútortattal. A gazdasági épületek bemutatását a kerítések és kapuk ismertetése követi.

Ha itt érne véget a kötet, akkor is jelentős munkát végzett volna Furu Árpád, de ezután következik egy rendkívül fontos rész, melynek a *Nébány falu településszerkezetének rövid leírása* címet adta. Itt Kalotaszeg nagy egységeiből, a Felszegegről, az Alszegegről, a Nádas- és a Kapus, Szamos-mentérről a legfontosabb, legjellegzetesebb falvak települését, telek-elrendezését, hagyományos épületeinek számát, milyenségét mutatja be tömören, és szól az adott falu lakosságának nemzetiségéről, esetleg nemzeti megoszlásáról.

Kalotaszegnek általában csak a magyar lakosságát szokták kutatni, bemutatni, ami bizonyos esetekben indokolt is. De a népi építészetben nem tekinthetünk el attól, hogy egyes falvakban nemcsak magyarok élnek, hanem románok is, hogy a peremterületek felé haladva a meghatározóan magyar lakosságot felváltják a románok. Ugyanakkor a terület népi építészetében az előrelépés a magyar falvakban történt, a románok ezeket az innovációkat vették át, esetleg alkalmazták saját körülményeikhez. Tehát Kalotaszeg népi építészetének bemutatása az által válik teljessé, ha minderre tekintettel vagyunk, mint ahogy ezt a szerző tette.

A kötet Erdélyben, Kolozsváron jelent meg. Külön öröm a pompás nyomdai kivitel (IDEA, Kolozsvár), nem beszélve a kitűnő grafikai szerkesztésről – Könczey Elemér munkája – és a javarészt a szerző által készített fényképeknek, melynek köszönhetően az olvasó nemcsak egy nagyon hasznos és tartalmas, hanem ugyanakkor szép kötetet vehet a kezébe – Kalotaszeg népművészetéhez méltó. (Gloria. Kolozsvár, 2007. 100 o.) ■

Krizsán és Somogyi Balaton-felvidéke

Megjelent Krizsán András – Somogyi Győző:

A Balaton-felvidék tájba simuló népi építésze című könyve

részlet a könyv bevezetőjéből

Minden egyes ház magában is szép, de csak azért, mert a teljes tájba illeszkedik és minden részlete az egész törvényét és logikáját követi. A falusi házak funkcióját és szépségét ebben a harmóniában elfoglalt arányos helyük szerint kell látnunk és értékelnünk. Az emberek megtanulták, hogyan alkalmazkodjanak a domborzat, az éghajlat, a nap és a szél járásához. Hogyan lehet ott a leginkább otthonos, az emberi szívnek kellemes hajlékot kialakítani. Ez nem egyéni döntés kérdése, nem ízlés dolga vagy pénzkérdés, hanem hosszú tapasztalatsor eredménye, amit helyi építészeti hagyománynak nevezünk. Ez az, ami *ott* a leginkább szép.

A Balaton-felvidéken a falvak a vízfolyások mentén gyöngysorként kanyarognak és a hegyek lábát rajzolják körül. Legtöbbször a folyók és utak találkozásánál helyezkednek el, amely az égből nézve is gyönyörű műalkotás. Halmaz és keresztutcsás települések, ahol a házak általában fésűs beépítéssel követik egymást a vízfolyás irányára merőlegesen és arcuk a tájra néz... Annak ellenére, hogy a háztípusok a Balaton-felvidéken hasonlóságot mutatnak, az összkép szigorúan elkülöníti egymástól a különböző jogállású településeket. A faluszerkezet változásaiban a korabeli jogrend volt a meghatározó: az úrbéres községekben a szabályos telekszerkezet állandósult, általában közös udvarokkal, közökkel, míg a szabálytalan telekszerkezetű nemesi községek több évszázados fejlődés eredményeként jöttek létre...Az épületek, a legjobb helykihasználás érdekében leginkább a telekhatáron állnak. Irányuk legtöbbször kelet-nyugati tájolású, hogy a tornácos-

ajtós-ablakos oldalukat járja a déli nap. Az egész udvar napsütött, széltől védett, a kert pedig a ház része. Az épületek háta egyben a szomszéd felőli kerítés is, védelmet nyújtva a bentlakóknak az északi széltől... A régi épületek oldalra és hosszanti irányban terjeszkedtek, sohasem felfelé. Ez a rendszer a modern lakóháznak vagy nyaralónak is kiváló lehetőségeket nyújt a szakaszos építkezésre, a zavaratlan későbbi bővítésekre, a garázs és műhelyek elhelyezésére. A padlást régen nem építették be és nem is tagolták ablakokkal, mert a falusi életforma nem élhető a kerttől eltávolodva. Ez a földszinteség adja a ház barátságos otthonosságát. Titka a méretek és az arányok harmóniája, amit a hagyományos népi építészetben a lehető legkisebb – eszményi és emberarányú – magassággal oldottak meg... A telkek és házméretek sohasem a véletlen vagy önkény művei voltak, azokat évszázadok tapasztalatai, szükségletei formálták, hogy ideális lakókörnyezet legyen a benne élő családok számára..... Forduljunk hát bizalommal mi is a népi építészet alkotó ősrégi dolgok, az anyag, a szerkezet, az arány és harmónia, az ég és föld felé, hogy ezek a tájba simuló házak, vakolathímes homlokzatok, kapuk, porták példaként fennmaradjanak és újjászüljenek... Segítsük, hogy fennmaradjon emléküik az utókor számára, és bemutathatóvá váljon vitathatatlan értékük! Megmaradjon valami, ami ellenáll az időnek. (Részlet a könyv bevezetőjéből)

A Balaton-felvidék épületei Somogyi Győző ihletett (és pontos!) rajzain keresztül elevenednek meg Térképmelléklettel. (Cser Kiadó, 2010, 112 old.) ■

Felújították a tordai sóbányát

December 10-én adják át Romániában a teljesen felújított tordai sóbányát és a köré épített gyógyászati és rekreációs létesítményeket – írta a Krónika című kolozsvári napilap november 11-i számában. A 80 méter hosszú, 50 méter széles és 42 méter magas Rudolf-akna mellett a Teréz-aknát és Gizella-aknát nyitják meg a nagyközönség előtt decemberben. A bánya régi muzeális értékű építményeit megőrizték. A Tordát és a sóbányát összekötő két kilométeres és 1,6 millió lejbe (112 millió forint) kerülő utat is felújították, így a bánya már könnyen megközelíthető. Ugyanakkor áramot, gázt és vizet is vezettek sóbányához a város költségén, abban a reményben, hogy így a bánya környékét vonzóvá tehetik a befektetők számára. A közelben két, 10 százalékos sótartalmú tó is várja majd a látogatókat. A tavak körüli hathektáros területet a város a jövőben koncesszióba, bérbe adná a befektetőknek. A sóbánya teljes felújítása több mint 6 milliárd euróba (1,7 milliárd forint) került, az összeg 80 százalékát a 2004-es európai uniós PHARE-alapból pályázati úton nyerte el a helyi önkormányzat, a költségek fennmaradt húsz százalékát önerőből teremtették elő. A Torda városának észak-keleti részén kezdődő sóréteg 45 négyzetkilométeren terül el, vastagságának átlagértéke 250 méter. A gyűrődés központi részén a sóréteg gyakran meghaladja az 1200 méter vastagságot. A város környéki só már az ókorban, a rómaiak idején is bányászták. (MTI nyomán)

Műemléki-régészeti értékeink nyomában

Nemrégiben védetté nyilvánított épített örökségi értékeinket bemutató sorozatunkban ezúttal a katonai építészet, a védelmi létesítmények világába kalauzoljuk el az Örökség olvasóját. 2004-ben történt meg az esztergomi Víziváros korábbi régészeti védettségének kiterjesztése a középkori érseki város teljes területére, a védett terület részét képezik az érseki város többé-kevésbé összefüggően fennmaradt falai néhány különleges, magyarországi viszonylatban egyedülálló középkori-török kori létesítménnyel.

Esztergom, Víziváros falai

NAGY LEVENTE

A középkori Víziváros (érseki város) a Várhegy nyugati lába és a Kis-Duna – Duna közötti keskeny parti sávon alakult ki. Területe a jórészt még ma is meglévő városfalakon belül a volt Városgazdálkodási vállalat épülete, a Felsővár falai, a Liszt Ferenc utca és a Sobieski sétány által határolt zónát foglalja magába. Az itt talált legkorábbi régészeti emlékek a bronzkorból származnak, de előkerültek itt római sírköveken kívül egy kelta és egy római kori település maradványai is. A vízivárosi római település feltehetően a Várhegyre lokalizált Solva katonai táborhoz tartozhatott.

A középkorban a Víziváros területe már a 13. század előtt is érseki tulajdonban volt, az Árpád-korban az érsekség szolgáltató népei laktak itt. Fő utcája a Berényi Zsigmond utca és Pázmány Péter utca

nyomvonalán haladhatott, ennek kiszélesedése (a mai plébániatemplom előtt) képezhette a piacteret, ahonnan három irányban a három városkapuhoz lehetett eljutni.

Az érseki város falai feltételezett 13. századi (IV. Béla-kori) palánk-előzmények után Telegdi Csanád érseksége alatt épültek ki (1330-1349), majd többször is átépítették őket többek között Vitéz János érseksége idején és a török korban (Esztergomot a török először 1543-ban foglalta el). Mivel a városfalak keleten és északon – mintegy elővárat képezve – a vár falaihoz csatlakoztak, a város története a középkorban szorosan a váréhoz kapcsolódott. A középkori épületek jelentős része a török korban, főként az 1594-1595. évi ostrom idején semmisült meg, a védelmi rendszert azonban a 17. század folyamán is átépítették, korszerűsítették. Az ostromok során súlyosan megrongálódott bástyák jelenleg a 17-18. századi állapotot tükrözik, falaikban másodlagosan

A Hévízfürdő rondellája

Fotó:
Nagy Levente

felhasznált középkori kőfaragványok láthatók. A Rév-kapu rondella részben, a Budai-kapu rondella, a Hévíz fürdő tornya, a Hévízi erőd, a Kis bástya és a Malom bástya jórészt, vagy teljes egészében ma is fennállnak, megtekintésre érdemesek.

Sétánkat a Berényi Zsigmond utcában kezdjük el, ahol a 4-20. számú házak területén nagyrészt ma is álló, legvékonyabb falakból álló védműszakasz még az 1330-as évekből, a legkorábbi kőfal építésének idejéből származik. Ennél is korábbi azonban a Berényi u. 18. szám alatt azonosítható, 1239-ben már adatolt Veprech torony (érseki vízitorony) maradványa. A Veprech torony nemcsak a vár vízellátását szolgálta, hanem kaputoronynak is használták, majd a 17. század első felében a törökök dzsámivá építették át. A barokk kori átépítés ellenére is jó állapotban megmaradt, 2006-2007-ben feltárt és Mezős Tamás tervei alapján helyreállított Özicseli Hadzsi Ibrahim dzsámi bemutatott számárhátíves ablakival, félköríves záródású ajtóival, 10 m magasan megmaradt alépitményű minaretjével és helyreállított mihrab-fülkéjével a török világ legészaknyugatibb fennmaradt imaháza. A torony egykori bejárata felett a várost 1543-ban elfoglaló II. Szulejmán szultán emléktáblát állított fel.

A Veprech torony északi szomszédságában bővizű meleg források fakadtak, ezek vizét már az Árpád-korban malom hajtotta. A malomra a 15. században különleges vízemelő gépezet épült, amely a török korban is működött: Evlia Cselebi leírása szerint a Dunából szivott vizet csöveken hajtotta fel a várban lévő víztárolóba. 1543-ban Várdai Pál érsek a vízemelőgépet védelmére olaszbástyát építtetett

(Malom-bástya), amelyet a 17. század első felében kazamatáival ellátott, félkör alaprajzú, előreugró toronnyal egészítettek ki. A még a 18-19. században is (újra) használatba vett malom helyén az érsekség vas- és rézöntő gyárat alakított ki, részben az 1937-ig üzemelő Prímási Gépgyár épülete alatt állnak még ma is a Malom-bástya nyugati és északkeleti falai.

A Berényi Zsigmond u. 15. számú ház kamrájából egy 28 m hosszán járható alagút vezet enyhe emelkedéssel a vár vízivárosi kapuja felé, az alagút a 16-17. században a Viziváros és a vár közti biztonságos közlekedést szolgálta. A még ma is csodálatra méltó műszaki létesítményeket elhagyva végigsétálunk az egykori érseki városon, a Pázmány Péter u. 55. számú ház északi végéig, a Budai kapu rondellához. 1543-ban a várat elfoglaló Szulejmán szultán építtette a mai bazilika helyén álló Szt. Adalbert székesegyház leomlott köveiből a rondellát, amely 1938-ban elkészült kupolájával együtt ma is áll. A 15 éves háború idején, 1595-1600 között (amikor a város magyar kézen volt) Pálffy Miklós parancsára erős külső sánc és árok épült a Budai kapu rondellától egészen a Kis-Duna partján álló Hévízi erődig, amely a keleti városfalzakasz védelmére szolgált. A sáncon keresztül az átjárást a város felé az ugyanekkor épült, metszetekről ismert Postakapu biztosította.

A középkori érseki várost rövid időre elhagyva a Liszt Ferenc utcán sétálunk le a Hévíz-fürdő rondellájához, amely a Viziváros védműveinek talán leglátványosabban megmaradt eleme. A Katona István u. 8. számú ház udvarán áll a városfal egyik háromnegyedkör alakú sarokrondellája (Hévíz-fürdő tornya), amelyet a Katona István u. 6-8. számú házak alatt azonosított ún. Ruzstem pasa fürdőjével együtt Ruzstem pasa építtetett 1559-1563 között. Egy nyakfal kötötte össze ezzel a toronnyal a Hévízi erődöt, amely egy tizenötösög alaprajzú, szürke andezitkvaderekből épült rondella. Az 1594-95. évi emlékezetes ostrom idején még nem álló, valószínűleg csak a várost újra elfoglaló törökök által, 1605 után épített rondella homokkőből épült övpárkányát másodlagosan felhasznált 13. századi oszloplábazatokból alakították ki, de a szögleteknél török kori kőfaragójelek is láthatók. A rondellával egy időben épült fel a Hévíz fürdő tornya, a Hévízi erőd, a déli városfal és a külső nagy sánc által körülvevett árokban a Kis fürdő (a mai Pázmány Péter u. 10. számú ház kertjében), amely az ásatási megfigyelések szerint valóban egy kisméretű, egyetlen kupolás épület volt. A Katona István utca végén, a Kis-Duna parti városfalmaradvány sarkán emléktábla tudósít arról, hogy Esztergom ostroma során itt kapott halálos sebet Balassi Bálint.

A Hévízi-erődöt elhagyva a Kis-Duna parti sétányon közelítjük meg körsétánk utolsó állomását, a sajnos csak részben fennmaradt Révkapu rondellát, amelyet szintén már a törökök építettek 1605 és 1683 között. A Kis-dunai rév felé nyíló, középkori eredetű Révkapu védelmét szolgáló rondella falai-ban másodlagosan beépített középkori kőfaragványok láthatók. ■

Özicseli Hadzsi Ibrahim dzsámija, a török világ legészaknyugatibb fennmaradt imaháza

Fotó:
Internet

Az esztergomi Viziváros régészeti dokumentációja Horváth István kutatásai alapján készült.

HELYESBÍTÉS

Októberi számunkban Láng Orsolyát, aki az aquincumi ásatásokat végezte, a K.Ö.Sz. munkatársaként jelöltük. Ezzel szemben Láng Orsolya régész/archeológus a BTM Aquincumi Múzeuma osztályvezető helyettese.

Fiatalokból álló műemlékvédelmi szervezet született

A gondolat, hogy tegyünk valamit hazánk építészeti értékeiért, már évekkel korábban megfogalmazódott bennünk, de mindezt 2008-ban intézményesítettük, amikor egy többségében egyetemistákból álló civil közhasznú szervezetet alapítottunk Fialal Műemlékvédők Egyesülete (FME) néven. Az Egyesület fő feladatának tekinti a magyar épített örökség felkutatását, védetté nyilvánítását és megóvását.

Nem véletlen, hogy az FME-t éppen Dabason jegyezték be, hiszen ennek a helynek az építészeti öröksége terelt minket a műemlékvédelem irányába. Dabas városában mind a mai napig harminc, 18-19. századi kúria áll. *Klaniczay Péter* monográfiájával kezünkben jártuk végig az épületeket, ismertük meg értékeiket, követtük romlásukat és szépülésüket. A munka során eddig ismeretlen értékes dabasi épültre bukkantunk, amit helyi védelemre javasoltunk. Érdeklődésünk hamarosan nem maradt meg a helyi értékek szintjén, s célunk az ország megyéinek bejárása és az ott lévő elfeledett értékek felkutatása lett. Budapesten a Józsefvárosban kezdtük értékelméről munkánkat, melynek eredményeként számos védetté nyilvánítási javaslatot juttattunk el a KÖH Védési Osztályára. Több megyét bejártunk, ahol szintén sok építészeti érdekességre bukkantunk. Legutóbbi tanulmányutunk Szabolcs-Szatmár-Bereg megyébe vezetett, ahol négy nap leforgása alatt 30 kúriát és 19 kastélyt sikerült megneznünk, jobbára olyanokat, amelyek nem állnak műemléki védelem alatt. A megye legtöbb települése elvesztette eredeti jellegét, a legtöbb helyen eltűntek a népi jellegű házak, kastélyok és kúriák, ezzel sok település a templomon kívül minden értékét elvesztette. A bajt tovább tetézi, hogy a történelem viharait túlélte épületek többsége sem helyi, sem országos védelmet nem élvez, éppen ezért az FME most dolgozik egy kastélyokat és kúriákat tartalmazó védelmi javaslaton, amely Pest, Nógrád, Szabolcs és Borsod megyei épületeket tartalmaz, amelyben a korábbi utazásaink által kiválasztott épületek is helyet kapnak.

Számos olyan fotót készítettünk, amelyeken jól látszik, hogy az épületek mindegyike a pusztulás szélén áll, annak ellenére, hogy magas építészeti értéket képviselnek. Ez sajnos nemcsak megyei, hanem országos jelenség is. A képek tanulságul szolgálnak arra is, hogy a műemléki védelem (hodászi kúria) sem elég ahhoz, hogy egy épület megmeneküljön a pusztulástól.

Szeretnénk egy másik fontos és egyben tanulságos esetre is felhívni a figyelmet. A Nyírtasson található Vay-kastély a 19. század végén szecessziós és Tudor stílusban épült, játékos formai világa egyedivé teszi az egész országban.

Az épületet a 21. században tették tönkre ésszerűtlen és esztelen bővítéssel: silány minőségű iskolát építettek fel a kastélyhoz kapcsolva, ráadásul az önkormányzat büszke is erre a gyalázatos beruházásra: „Nyírtasson járva érdemes időzni az alapfokú oktatási intézmény előtt, amely remek példája örökségünk és a modern építészet ötvözésének.” A képek önmagukért beszélnek. Ha az épület műemlék lett volna, bizonyára ez a szörnyűség nem valósult volna meg. Éppen ezért kell minden értékes építészeti elemet védenünk, még akkor is, ha nincs közvetlenül veszélyben.

A Fialal Műemlékvédők Egyesülete azzal a céllal jött létre, hogy a fentihez hasonló rombolásokat megelőzzük. A Fialal Műemlékvédők Egyesülete a nehéz helyzetben lévő állami örökségvédelemnek hathatós, lendületes, meg nem alkuvó partnere kíván lenni. A Fialal Műemlékvédők Egyesülete megpróbálja összefogni a magyar építészetért, a magyar műemlékekért lelkesedő és tenni vágyó fiatalokat. A Fialal Műemlékvédők Egyesülete tudatában van annak, hogy a ma fiatalságának saját jövőjét ma kell megvédenie, mert nem mindegy, milyen környezet vesz minket körül.

Mindenkit szeretettel várunk, aki segíteni kíván Egyesületünk működésében, szervezésében vagy értékvédő munkánkban. Építsünk fel közösen egy civilekből álló erős társadalmi szervezetet, mely elősegíti hazánk épített örökségeinek megóvását.

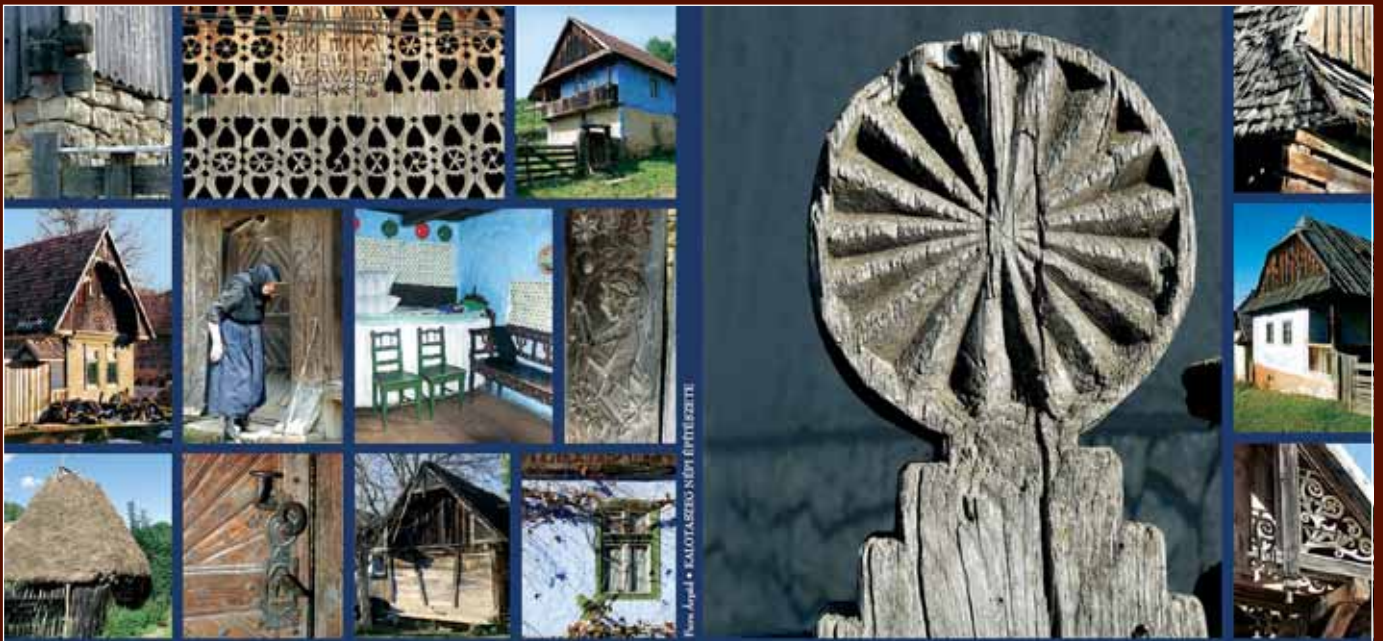
Elérhetőségünk:

E-mail cím: fimu.hu
Levelezési cím: 2370 Dabas, Erkel Ferenc utca 42.
Telefon: 06-30-410-3596
Fialal Műemlékvédők Egyesülete ■

*„Nyírtasson járva érdemes időzni az alapfokú oktatási intézmény előtt, amely remek példája örökségünk és a modern építészet ötvözésének.”
– Ez az önkormányzat álláspontja*

Furu Árpád • KALOTASZEG NÉPI ÉPÍTÉSZEITE

Furu Árpád
KALOTASZEG
NÉPI ÉPÍTÉSZEITE

